

Tuskenevaluaasje

fan de útfiering oer de earste twa
jier 2023 – 2025 fan it

Inisjatyfútstel

fan provinsjale steaten Fryslân

**‘Nei in skjinne en sûne libbens
ûmjouwing; ôfbou fan it brûken
fan pestisiden yn Fryslân 2021 -
2030’**

Tussenevaluatie

van de uitvoering over de eerste twee
jaren 2023 – 2025 van het

Initiatiefvoorstel

van provinciale staten van Fryslân

**‘Naar een schone en gezonde
leefomgeving; afbouw gebruik
van pesticiden in Fryslân 2021-
2030’**

Inhoudsopgave

1. Introductie	2
1.1. Inleiding	2
1.2. Werkwijze tussenevaluatie	3
1.3. Leeswijzer	3
2. Uitvoering governance, maatregelen	5
2.1 Governance	5
2.2 Maatregelen	6
2.2.1 Campagne huishoudens	6
2.2.2 Dialoog boer-burger-bureaucraat	7
2.2.3 Experimenten landbouw	8
2.2.4 Bedrijfsleven, onderzoek handelingsperspectief	11
2.2.5 Lobby middelen	12
2.2.6 Martwerking en prikkels in de keten	13
2.2.7 Voorbeeldfunctie, provincie zelf	14
2.2.8 Overig	17
3. Kosten en baten	19
4. Conclusies	20
5. Opties voor Vervolg	22
Optie 1: Doorgaan op ingezette sporen, periode 2026 - 2029	22
Optie 2: Als optie 1, maar periode 2026 - 2027	24
Optie 3: Doorgaan op ingezette sporen alleen huishoudens en bedrijven 2026 – 2029	24
Optie 4 Uitvoering staken	24
Bijlagen	25
I. Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief	25
II. Achtergronddocument (los bijgevoegd)	25

1. Introductie

1.1 Inleiding

Er zijn zeer veel stoffen die door de mens zijn gemaakt, breed worden gebruikt en sluipenderwijs in ons milieu terechtkomen. Onder meer middelen tegen insecten, ongedierte, schimmels en ter plekke ongewenste planten worden op grote schaal gebruikt.

Ondanks dat veel middelen wettelijk zijn toegestaan, komen van een aantal van deze stoffen, soms na (vele) jaren, de ongewenste effecten naar boven. Ze bedreigen de kwaliteit van ons water, de bodem en de lucht en hierin levende organismen. Uit onderzoek is gebleken dat bepaalde pesticiden schadelijke gevolgen hebben voor de insecten, biodiversiteit, sommige vogels, maar ook op de gezondheid van onszelf.

Op 1 september 2021 hebben de fracties van GrienLinks, SP, D66, PvdD, PvdA, FNP en 50PLUS dit initiatiefvoorstel ingediend 'Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouwen van gebruik van pesticiden in Fryslân 2021-2030'. Het voorstel richt zich over de volle breedte op alle betrokken doelgroepen, zoals huishoudens, bedrijven, landbouw en de provincie zelf.

Doel van het initiatiefvoorstel is om een beweging in gang te zetten tot de afbouw van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en biociden. Er is geen sprake van 'dwang of drang'.

[Het initiatiefvoorstel is in z'n definitieve vorm maart 2022](#) door Provinciale Staten (PS) aangenomen. Dit met instemming van GrienLinks, SP, D66, PvdD, PvdA, 50PLUS, FNP plus het CDA. Het initiatiefvoorstel van PS is aanvullend op de dan al bekende en lopende programma's als Kaderrichtlijn Water en Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Het initiatiefvoorstel vormt hierop een plus. November 2022 hebben PS incidenteel budget vrijgemaakt voor de uitvoering van de eerste twee jaren.

Het college van Gedeputeerde Staten (GS) informeerde PS bij [brief van 10 januari 2023](#) (kenmerk 02064056) over de voorgenomen uitvoering van het initiatiefvoorstel over de eerste twee jaren. Daarna zal een evaluatie volgen. De uitvoering is mede gebaseerd op het rapport van Hogeschool Van Hall Larenstein (2022) over het handelingsperspectief voor de provincie. Dat rapport was bijlage bij de brief van 10 januari 2023.

De eerste fase van uitvoering is medio 2023 gestart en loopt tot en met 2025, waarna de tussenevaluatie wordt opgesteld. Ook wordt dan een vervolgvorstel bijgevoegd.

Voortgang

Op 31 januari 2024 ([kenmerk 02189192](#)) informeerde GS PS over de voortgang van de uitvoering. In 2025 gebeurt dat met deze tussenevaluatie.

Wat zijn pesticiden?

Pesticiden zijn stoffen die bedoeld zijn voor het bestrijden van ziekten, schimmels, plagen, onkruid en ongedierte. Ze worden ook wel bestrijdingsmiddelen genoemd.

Pesticiden is een verzamelnaam voor gewasbeschermingsmiddelen en biociden.

Gewasbeschermingsmiddelen: voor het beschermen van gewassen tegen schimmels, ongedierte, onkruid, en ziekten.

Biociden: middelen die bestemd zijn om schadelijke of ongewenste organismen (zoals bacteriën, virussen, schimmels of ongedierte) af te weren, onschadelijk maken of te voorkomen; bijvoorbeeld desinfectiemiddelen in tal van sectoren, middelen tegen vlooien en teken bij dieren, middelen tegen groene aanslag en algen, ontwormingsmiddelen.

In dit rapport wordt voor de term 'gewasbeschermingsmiddelen' hierna de afkorting 'gbm' gehanteerd.

De term 'bestrijdingsmiddelen' wordt wel gebruikt in de context van huishoudens en particulieren.

1.2 Werkwijze tussenevaluatie

De tussenevaluatie van de uitvoering van de eerste twee jaren vond plaats tussen begin maart en eind april 2025. Directe betrokkenen bij het initiatiefvoorstel en bij de uitvoering hebben allen enkele gerichte vragen ontvangen. Dat betreft zowel externe als interne partijen en personen.

De vragen waren evaluerend, terugkijkend, over de periode medio 2023 – 2025. Ze waren kwalitatief en indien relevant ook kwantitatief van aard. Enkele vragen waren gericht op het vervolg na 2025. Het Initiatiefvoorstel van provinciale staten kent een totale werkperiode van 2021 tot 2030.

Mede op basis van de respons is deze tussenevaluatie opgesteld. Daarnaast zijn gedurende de uitvoering data van de uitvoering bijgehouden als monitoring. Deze zijn eveneens verwerkt in deze tussenevaluatie.

1.3 Leeswijzer

Deze rapportage is als volgt opgebouwd:

Hoofdstuk 2 geeft een bondig overzicht van de uitvoering per programmaonderdeel.

Hoofdstuk 3 gaat op hoofdlijnen in op de kosten en baten. Hoofdstuk 4 geeft algemene conclusies. Hoofdstuk 5 geeft enkele opties voor het vervolg na 2025.

Bijlagen

In de twee bijlagen is meer in detail informatie ondergebracht van enerzijds kwantitatieve en kwalitatieve gegevens van de uitvoering per onderdeel (Bijlage I).

Anderzijds informatie over ontwikkelingen rondom gewasbeschermingsmiddelen en biociden over de afgelopen twee jaren sinds het initiatiefvoorstel van provinciale staten maart 2022 is vastgesteld (Bijlage II, los bijgevoegd).

Bijlage I. Tussenevaluatie Data kwantitatief en kwalitatief

Bijlage II. Achtergronddocument (deze bijlage is los bijgevoegd)

Wie zijn de doelgroepen en waarom?

De doelgroepen zijn huishoudens, bedrijven, landbouw en de provincie zelf.

Huishoudens / particulieren / burgers, landbouw:

Het rapport van Hogeschool Van Hall Larenstein (2022): 'De belangrijkste gebruikers van pesticiden zijn de akkerbouwers. Dan gaat het met name om de pootgoedteelt, teelt van winter- en zomertarwe en de teelt van lelies. Daarnaast vormen de particulieren een relevante groep. Hun aandeel in het gebruik is substantieel en bovendien vormt hun gebruik een risico omdat particulieren *niet* per definitie goed op de hoogte zijn van correct gebruik van pesticiden.

Daarom heeft het vooral prioriteit om op deze twee doelgroepen, de akkerbouwers en particulieren, te focussen.'

Daarnaast is het faciliteren van een dialoog tussen beide groepen steeds meer van belang, vanwege actuele ontwikkelingen rondom met name de sierteelt. Dialoog voeren als middel om polarisatie te voorkomen of te verminderen. In gesprek gaan met elkaar in wederzijds respect biedt een basis voor duurzame ontwikkeling.

Bedrijven:

Hogeschool Van Hall Larenstein ([rapport 24 januari 2025](#)): 'Omdat er geen registratie plaatsvindt van het daadwerkelijke gebruik of de verkoop van hoeveelheden van biociden (in bedrijven, anders dan landbouw), is er gekeken naar wat er wordt aangetroffen in het milieu in de provincie Fryslân. (...) Voor acht biociden die norm -overschrijdend worden aangetroffen (in 2020, 2021 en 2022) is het gebruik en de herkomst nagetrokken. Voor stoffen die aan meerdere doelgroepen kunnen worden toegeschreven, bestaat geen eenduidige herkomst. 'Er is een aantal stoffen waar wel een handelingsperspectief voor kan worden gedefinieerd: fipronil, imidacloprid, pyriproxyfen.' De betreffende sectoren zijn qua herkomst geïdentificeerd.

Provincie Fryslân zelf:

Bij wet (2016) is het overheden verboden gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken in de openbare ruimte. Dit geldt ook voor werk in opdracht van de provincie door professionele partijen zoals aannemers, groenbedrijven en andere opdrachtnemers. Het gaat bij de provincie Fryslân vermoedelijk in absolute zin niet om substantiële hoeveelheden pesticiden. Wel vraagt zij van andere partijen om na te gaan waar zij het gebruik van pesticiden kunnen verminderen. Om reden van haar intentie en van het doel van het Initiatiefvoorstel van provinciale staten is het overtuigend om daarin zelf ook haar rol te pakken.

2. Uitvoering governance, maatregelen

Dit hoofdstuk gaat in op de uitvoering van de eerste periode van medio 2023 tot en met (medio) 2025. Het programma van uitvoering voor de eerste twee jaren kent zeven onderdelen (maatregelen).

In de bijlage I. Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief vindt u veel meer informatie op de meeste onderdelen.

2.1 Governance

Over de governance rondom de uitvoering van de eerste twee jaren is bepaald dat hierbij zo veel mogelijk aangesloten wordt bij bestaande gremia en ontwikkelingen. Dat maakt dat er in de eerste periode van twee jaren praktisch, pragmatisch en uitvoeringsgericht te werk is gegaan met korte lijnen.

Met name het interne team functioneerde goed vanuit de diverse domeinen: KRW, landbouw, natuur en herstel biodiversiteit, economie en communicatie. Agendaleden bestonden uit de domeinen omgevingszaken, bodem, healthy aging, grondwater, juridische zaken, ruimtelijke plannen. In de uitvoering waren intern verder betrokken Provinciale Waterstaat, Vastgoed en Inkoop.

De lijnen met externe partijen waren steeds kort en gefocust op uitvoering van maatregelen.

Vervolg

Voor een vervolg na 2025 zou het punt governance wat meer aandacht kunnen gaan hebben.

Reden hiervoor is dat de verschillende belangen, gezien vanuit actualiteiten rondom pesticiden, duidelijker in beeld lijken te komen. Daarbij zou het te voeren proces belangrijker kunnen worden met stimuleren, faciliteren en ondersteunen als basis.

Daarnaast ligt er het rapport¹ van de Noordelijke Rekenkamer, dat het proces in Drenthe rondom bollenteelt in kaart bracht. Een belangrijk punt in de aanbevelingen is dat burgers een gelijke plek moeten krijgen in de governance, net als de andere stakeholders. Mogelijk kan Fryslân hiermee ook vast rekening houden voor het vervolg na 2025.

¹ [Zorgen voor morgen](#), Noordelijke Rekenkamer 2024

2.2 Maatregelen

Hieronder volgen we die verschillende programmaonderdelen en leest u een beknopt verslag, evenals een conclusie per onderdeel.

2.2.1 Campagne huishoudens

Doel hiervan is het beïnvloeden van particulieren, bewustwording te stimuleren, om uiteindelijk het daadwerkelijke gebruik van bestrijdingsmiddelen te verminderen. Er is op dit vlak heel veel te winnen².

Voor zover bekend zijn er geen andere programma's die huishoudens als doelgroep hebben om het gebruik van bestrijdingsmiddelen te verminderen. Gedragsbeïnvloeding begint met meer bewustwording. Meer bewustwording leidt op termijn en via verschillende stappen zo mogelijk tot ander consumentengedrag. Gedrags-verandering is een kwestie van lange adem.

Zowel in 2024 als in 2025 voert de Friese Milieufederatie de Campagne Huishoudens uit.

De campagne van 2024 verliep onder de noemer 'Wat zullen we nou beleven?: Uitroeien die handel!' Deze campagne was gericht op bestrijdingsmiddelen tegen onkruid bij huishoudens (op advies van Centrum voor Landbouw en Milieu CLM). Vier gemeenten namen deel in de campagne: Leeuwarden, Súd-West Fryslân, Smallingerland en Ooststellingwerf. In De Fryske Marren is samen met bewoners in een moestuincomplex een proces rondom bestrijdingsmiddelen verkend. Met enkele tuincentra is een terugbrengactie van oude bestrijdingsmiddelen voorbereid, wat uiteindelijk stuitte op een juridische horde. Er was evenwel enthousiasme onder de deelnemende

Daarvoor vormt het generieke doel 'zaken in beweging brengen' de toetssteen.

bedrijven. Hieruit kan lering getrokken worden. De online en offline campagnes via Facebook, Instagram en advertenties wisten de aandacht te genereren.

De campagne van 2025 is in mei gestart, met als motto: 'Wat zullen we nou beleven?: Je tuin gezond, jij gezond'. Men zet verder in op kennisvergroting en bewustwording. En vervolgens op de positieve beleving en actief zelf doen. Naast deze fysieke benadering en samenwerking met zeven 'Bloeizones' in vier deelnemende gemeenten, wordt de online campagne gevoerd. Beelden en ervaringen alsmede verhalen van deelnemers uit de fysieke wereld worden online verder benut. Studenten van de RUG onderzoeken motieven van particulieren voor het gebruik van bestrijdingsmiddelen en voor alternatieven. Dit legt een goede basis voor campagnevoeren later.

Conclusie

Met de beide campagnes worden zaken inderdaad in beweging gezet, daar waar die campagnes zichtbaar zijn (in vier gemeenten en online). Er is hier veel werk te doen. Twee keer een seizoens-actie helpt niet voor blijvende verandering. Ook zal opgeschaald moeten worden naar heel Fryslân.

Duidelijk is dat, wanneer daadwerkelijke gedragsverandering bij particulieren het doel is, een langjarige campagnestrategie nodig is. Zaak is dat die strategie er komt voor na 2025.

² Rapport Van Hall Larenstein (2022): als grove schatting 'komen we op een middelengebruik in Fryslân van ongeveer 20.000 kg actieve stof per jaar (2019).' 'De inzet van pesticiden bij particulieren schatten we dus als substantieel in. Daarbij komt dat deze doelgroep waarschijnlijk niet altijd de vereiste kennis heeft om pesticiden correct toe te passen.'

Pesticide Action Network NL (PAN-NL), 7 april 2025: [Zeer giftige bestrijdingsmiddelen voor huis en tuin](#). Uit onderzoek naar de verkoop van bestrijdingsmiddelen blijkt dat aan particulieren zeer giftige stoffen worden verkocht. Zie bijlage II Achtergronddocument.

Het [rapport van Hogeschool van Hall Larenstein \(2025\)](#) over Bedrijven en Biociden kent overlap met de doelgroep Huishoudens.

2.2.2 Dialoog boer-burger-bureaucraat

Hier gaat het om het stimuleren van de dialoog tussen boeren, burgers en overheden bij teelten met gebruik van gbm. Meer inzicht in elkaars motieven draagt bij aan begrip en aan meer rekening houden met elkaar, is de gedachte.

Actualiteiten

De dialoog boer-burger, zoals dit onderdeel is gaan heten, staat in de volle aandacht vanwege de ontwikkelingen en actualiteiten rond met name gbm en de bollenteelt (onder andere in Drenthe, Zuidoost-Fryslân, Gaasterland).

Over die actualiteiten kunt u veel meer vernemen in de bijlage II

Achtergronddocument bij deze tussenevaluatie.

Naast de drie dialoog-avonden, waarvan informatie hierna, was een vast onderdeel van de landbouw-experimenten dat telers in 2024 en 2025 demo's organiseren voor omwonenden en collegatelers. Hiermee kon op lokale schaal met elkaar in gesprek gegaan worden over de experimenten om tot minder gbm te komen.

3 Dialogen in Leeuwarden, Oosterwolde en Joure

Een akkerbouwer en een statenlid hebben de handen ineen geslagen en samen drie dialogen in het voorjaar van 2025 georganiseerd. Doel was voor hen vooral dat bewoners en telers met elkaar in gesprek gaan.

Naast ongeveer 50-50% telers en bewoners op die avonden, was er veel bestuurlijke en politieke aandacht. DB- en AB-leden van Wetterskip Fryslân waren op alle avonden aanwezig, wethouders van drie betrokken gemeenten, raadsleden uit zeven gemeenten alsmede statenleden.

De gevoelens van bewoners werden door de directeur van de Friese Milieu Federatie (FMF)

als inleider verwoord. Daarna gevolgd door de expert-gbm als inleider vanuit de landbouw, die uiteenzette hoe zaken rondom gbm in Nederland en Europa geregeld zijn. Een moderator begeleidde vervolgens de vragen en het gesprek met elkaar tussen aanwezigen in de zaal en de inleiders.

Met de avonden is een start gemaakt om in dialoog te gaan. Het is niet zo zeer een eindpunt maar eerder een begin.

De dialogen kenden relatief veel media-aandacht, zoals in de Leeuwarder Courant (een interview, een verslag van de avond in Leeuwarden), en in vele digitale landbouw-vakmedia, zoals Akkerbouw, Nieuwe Oogst, Veldpost en in andere akkerbouw specifieke gremia.

Conclusies

Deze actie is uitgevoerd en geslaagd. De sessies leverden nuttige tips en informatie op voor het vervolg, zoals:

- Er bestaat behoefte aan een loket voor informatie over gbm, een kennisvindplaats voor burgers, aan kennisverspreiding over hoe voedsel geteeld wordt. En aan een punt waar burgers te woord worden gestaan over hun vragen;
- Alle aanwezigen op de drie avonden verwachten regie van de overheid; van gemeenten in het omgevingsspoor; van provincies vanwege (drink)waterkwaliteit en biodiversiteit; van het Wetterskip vanwege het waterspoor;
- Nu moet het momentum gepakt worden door te gaan met het faciliteren (en organiseren) van dialogen tussen boeren en burgers;
- Er is een eerste stap gezet in het breed met elkaar praten over gbm, in het uitwisselen van elkaars zienswijzen; hiermee is de verwachting dat er een volgende stap gezet wordt door partijen.

2.2.3 Experimenten landbouw

Doel van dit onderdeel is meer test- en experimenteeruimte mogelijk maken voor de landbouw. Veel is afhankelijk van een goede oogst. Op kleine schaal beschermd en gericht uitproberen en ervaren of iets wel of niet werkt, is een belangrijke leerschool.

Er bestonden al veel programma's met en door de landbouw om te onderzoeken hoe duurzamer te telen, toen het Initiatiefvoorstel van provinciale staten werd aangenomen. Denk aan de Kaderrichtlijn Water, aan de Toekomstvisie Gewasbescherming 2030, het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer als een van de uitvoeringsspooren van de Toekomstvisie. Het Initiatiefvoorstel hield hier al rekening mee.

Toch werd toen extra experimenteeruimte voor eigen ideeën van Friese telers van belang geacht bovenop genoemde programma's.

De uitvoering van dit onderdeel Experimenten bestaat de volgende onderdelen:

1. Subsidieregeling Experimenten Landbouw
2. Uitvoeren experimenten door telers
3. Onderzoek haalbaarheid van inzet van financieel instrumentarium, een 'Groene Verzekering'

In de bijlage I. Tussenevaluatie Data kwantitatief en kwalitatief zijn veel gegevens in te zien. Hier volgt een beknopt verslag evenals conclusies.

³[Nederlandse Akkerbouw Vakbond - Home](#)

⁴ Stichting Proefboerderijen Noordelijke Akkerbouw www.spna.nl

⁵ Voor de landbouw-experimenten is gebruik gemaakt van de systematiek van Milieu Belastings Punten MBP in de 'Milieumeetlat' van Centrum voor Landbouw en Milieu CLM. Zie www.milieumeetlat.nl De Milieumeetlat geeft een overzicht van de milieubelasting van alle in Nederland toegelaten gewasbeschermingsmiddelen en maakt het mogelijk om ze onderling te

1. Subsidieregeling Experimenten Landbouw voor telers

Eind 2023 en begin 2024 is de Subsidieregeling Experimenten Landbouw Gewasbescherming ontwikkeld. Inhoudelijk is die afgestemd met experts vanuit de Nederlandse Akkerbouw Vakbond NAV³, de SPNA⁴ te Kollumerwaard en LTO-Noord / Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Vervolgens heeft de regeling drie weken opengestaan voor het indienen van aanvragen. Daarbij maakten genoemde landbouworganisaties dit breed kenbaar via hun eigen kanalen. Aanvragen stond open voor agrariërs van alle landbouwcategorieën, zoals akkerbouwers, tuinders, siertelers en veehouders. Inhoudelijk werden aanvragers door de regeling uitgedaagd om hun eigen experimenten te gaan uitvoeren. Daarbij zou het experiment erop gericht zijn tenminste 50% minder gbm te gebruiken dan gangbaar is. Voor de aanvraag en het uitwerken van het projectplan werd gebruik gemaakt van het systeem Milieumeetlat⁵ en Milieubelastingspunten (MBP) van het Centrum voor Landbouw en Milieu. Aanvragen zijn beoordeeld in samenwerking met de eerder genoemde experts. Zeven aanvragen zijn ingediend, waarvan vijf zijn gehonoreerd. Een aanvraag betrof geen experiment. Een aanvraag is ingetrokken.

CONCLUSIES

De subsidieregeling voor experimenten in de landbouw is ontwikkeld in samenspraak met de sector, zodat die vraaggericht werkt. De

vergelijken. Telers kunnen hun eigen specifieke (bodem-) gegevens invoeren. MBP geven op deze manier *de effecten op de omgeving beter weer* dan het aantal kilogrammen of liters werkzame stof per hectare. Een totaalscore van 100 MBP per toepassing weerspiegelt globaal de toelatingsnorm van het College van Toelating van Gewasbeschermings-middelen en Biociden CTGB (maar die is niet 1:1 als de norm te vertalen, aldus het CLM). Per teeltseizoen kunnen meerdere toepassingen nodig zijn.

regeling heeft vervolgens inderdaad geleid tot aanvragen. De regeling kon zodoende telers faciliteren en ondersteunen om te experimenteren.

Resultaat is dat vijf telers in 2024 aan de slag konden met hun eigen experiment om tot (veel) minder gbm te komen.

2. Uitvoeren experimenten door telers

2024 was een nat jaar. Dit maakte de experimenten extra uitdagend. De vijf projecten met subsidie in 2024 betreffen de volgende teelten en experimenten:

1 - suikerbieten, verminderen fungiciden, Kollumerpomp; het experiment was om meer te monitoren tijdens de teelt teneinde te besluiten voor wel of geen toepassing van gbm, tevens om een weerbaarder gewas te telen;

Resultaat 2024: opbrengst voldoende ondanks nat weer, 283 MBP, dit is 50% minder dan gangbaar 566 MBP.

2 - broccoli, verminderen insecticiden, Sexbierum; het experiment was het afdekken van de broccoli-plantjes met kleden, zodat bepaalde insecten geen schade konden toebrengen;

Resultaat 2024: opbrengst veel te laag, 'mislukt'; 915 MBP, dit is 499 MBP minder dan gangbaar 1414 MBP

3 - pootaardappelen, regeneratief telen, geen gbm, Makkum; het experiment was erop gericht te werken aan betere bodemkwaliteit en aan weerbare planten;

Resultaat 2024: opbrengst in orde ondanks fytoftora-druk; 215 MBP, dit is 2586 MBP minder dan gangbaar 2801 MBP

4 - pioenrozen, inzet van ROBOT ONE, een wiedrobot, geen herbiciden, Steggerda; het experiment was om de robot-wieder in te zetten zodat geen herbiciden nodig zouden zijn, de robot is nog in een experimentele fase; Resultaat 2024: (nog) geen verschil in herbicidegebruik. De ROBOT ONE is nog in een experimenteel stadium, waardoor vooral

'geleerd' is door de robot in de pioenen. 2025 vervolg, inzet is praktijkrijper. Potentie is goed.

5 - oud ras Khorasan tarwe, bonen, pootaardappelen, geen gbm, de luizendruk experimenteel tegengaan in bonen en in aardappelen, Sint Jacobiparochie; het experiment bestaat uit drie delen: 1) oud ras tarwe telen zonder gbm door -nog - ingebouwde resistentie en met aangepaste teeltwijze; 2) bonen telen zonder gbm met aangepaste teeltwijze, luizendruk en vraat tegengaan met laserapparaat; 3) bij pootaardappelen de luizendruk tegengaan met laserapparaat.

Resultaat 2024:

Tarwe: resultaat voldoende; 68 MPB, dit is 1496 MBP minder dan gangbaar 1564 MBP.

Bonen: resultaat slecht (bonenvlieg); 459 MBP, dit is 32054 MBP minder dan gangbaar 32504 MBP

Pootaardappelen: opbrengst goed; alleen de luizendruk is gemonitord, die was lager dan elders, 2025 vervolg samen met NAK⁶.

De vijf telers experimenteren in 2025 verder met ondersteuning vanuit het programma. Ze houden elk jaar demo's voor collega-telers en bewoners.

Conclusies

2024 was een erg nat jaar wat een extra uitdaging vormde.

De vijf experimenten leverden inderdaad een verminderd gebruik van gbm op. De milieubelasting van de vijf experimenten samen was 1940 MBP. Via gangbare teelt zouden dat 38849 MBP geweest zijn. De telers hebben beduidend minder gbm gebruikt dan bij de gangbare teelt. De opbrengsten waren veelal voldoende, in een geval slecht en in een geval mislukt. Maar experimenten mogen ook 'mislukken' om van te kunnen leren.

De vijf telers gaan in 2025 opnieuw een experiment uitvoeren, zodat seizoensinvloeden wat worden uitgevlakt en van aandachtspunten uit 2024 kan worden geleerd. Resultaten over 2025 zijn pas eind 2025 of begin 2026 voorhanden.

⁶ NAK Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen www.nak.nl

CONCLUSIES TELERS ZELF (2024)

De vijf telers hebben de vragen voor deze tussenevaluatie ingevuld. Hun antwoorden zijn grotendeels terug te vinden in de bijlage I. Tussenevaluatie Data kwantitatief en kwalitatief.

Enkele punten daaruit:

- Deze telers willen juist experimenteren met minder of geen gebruik van gbm;
- De telers zouden die experimenten niet gedaan hebben, of op een kleinere schaal, als er geen subsidie was;
- De subsidie wordt gevoeld als een verlaging van hun eigen risico bij experimenteren;
- De subsidie dekt niet het risico voor hen, maar verkleint het risico bij verminderde opbrengsten;
- De telers vonden het geven van een demo voor omwonenden en collega-telers grosso modo een goede ervaring en leerzaam.

2-jarig Experiment SPNA, NAV, LTO

Naast deze vijf experimenten is ook een twee-jarig experiment in 2024 en 2025 in uitvoering vanuit de samenwerking tussen SPNA, NAV en LTO Noord:

6 - suikerbieten met minder & geen herbiciden
Experimenteren in samenwerking met drie telers op drie locaties verspreid over de Noordelijke Friese kleischil: Vrouwenparochie / Oudebildtzijl, Kimswerd en Kollumerwaard.
De inzet van een spotsprayer maakt dat het herbicide-gebruik alleen daar aangewend wordt, waar die nodig is, pleksgewijs dus. Mogelijk levert dit een besparing van zo'n 70-90% op. De teelt zonder herbicide gaat uit van alleen mechanische bestrijding.
Dit experiment wordt gemonitord en uitgevoerd onder begeleiding van SPNA. De communicatie hierover via de landbouwmedia wordt verzorgd door LTO Noord. NAV zet zijn netwerk en denkwerk in.

Conclusies SPNA-NAV-LTO-project 2024/7

Nat weer maakte dat mechanische bestrijding moeilijk verliep. Ook andere machines, zoals

de spotsprayer, hadden moeite met het natte veld. De onkruiddruk groeide de suikerbieten boven het hoofd. Resultaat (opbrengst) niet goed. 2025 gaat het experiment in de herhaling.

3. Haalbaarheidsonderzoek financieel instrumentarium: Groene verzekering

Telers zetten normaliter gbm in als vorm van risicomanagement. Hiermee worden opbrengstrisico's verkleind.

Er zijn ook andere vormen van risicomanagement denkbaar, waardoor de inzet van gbm teruggedrongen kan worden. Het experiment Groene Verzekering zet in op zo'n andere vorm van risicomanagement.

Bekend is dat boeren gbm preventief gebruiken, om mogelijk oogstverlies te voorkomen. Het betreft - deels - onnodig spuiten. Dit gebruik kan worden beperkt als het risico van oogstverlies of de risicoperceptie van boeren kan worden verkleind. De verwachting is dat het gebruik van gbm als vorm van risicomanagement deels kan worden vervangen door een andere vorm van verzekering: een groene verzekering voor boeren die geen of minder gbm gebruiken.

Dit is een project als samenwerking tussen zeven provincies en vijf drinkwaterbedrijven met Centrum voor Landbouw en Milieu CLM.

Resultaat: Onder meer is een proces doorlopen met telersgroepen. De haalbaarheid van het opzetten van een groene verzekering hangt af van verschillende aspecten:
Politiek: de groene verzekering is een instrument waarmee overheden en drinkwaterbedrijven naast de boer staan;
(publieke) Business Case: het voorkomen van milieuschade kost minder dan het opruimen van milieuproblemen en de daaraan gerelateerde kosten voor het annexe gezondheidsprobleem.
Sociaal / draagvlak: Een open dialoog en uitwisseling van enkele morele redenen is essentieel voor draagvlak van de groene verzekering.

⁷ Zie [artikel](#) op website LTO Noord. En ook op de [webpagina](#) van SPNA (> beneden scrollen)

Uitvoerbaarheid: enkele punten, zoals:

- de verzekering moet niet aantrekkelijker zijn dan schadevrij telen. Er is daarom een maximaal verzekerd bedrag. Met een eigen risicodrempel.
- de uitvoeringskosten om schade vast te stellen en bedragen die betaald moeten worden bij het uitkeren van schade bepalen de business case voor verzekeraars.

Milieuwinst: De verzekering is in eerste instantie doelmatig als er milieuwinst wordt behaald die zonder de verzekering niet zou zijn behaald. Een andere winst is dat telers door de verzekering meer durven experimenteren bij het verminderen van gebruik van chemische middelen (adoptie, van denken naar doen).

Transitiefase en andere instrumenten:

De verzekering is te zien als onderdeel van een totaal stimuleringskader. De combinatie van een kennisprogramma met een verzekering kan effectief zijn om telers een volgende stap te laten zetten in het toepassen van de kennis.

Vervolg

Verkenning samen met ministerie van LNV hoe het vervolg hiervan eruit kan zien. Mogelijk kan dat via praktische pilots met telers in enkele provincies.

Overall-conclusies alle experimenten

2.2.4 Bedrijfsleven, onderzoek handelingsperspectief

De informatie over het gebruik van pesticiden door het bedrijfsleven (in het algemeen) is maar zeer beperkt (beschikbaar). We wilden daarom eerst de omvang en herkomst laten onderzoeken.

Vervolgens is te verkennen hoe ook bij bedrijven de bewustwording kan worden vergroot en het gebruik vermindert.

Hogeschool Van Hall Larenstein heeft het eindrapport 'Gebruik en emissie van biociden in Fryslân'⁸ op 24 januari 2025 opgeleverd. Dat is opgesteld in afstemming met Wetterskip Fryslân. Het ging in het onderzoek om de volgende vragen:

⁸ [Rapport 'Gebruik en emissie van biociden in Fryslân; Verkenning van handelingsperspectieven voor stimuleringsbeleid van de Provincie Fryslân, met bedrijven als doelgroep \(niet zijnde](#)

Er is een subsidieregeling ontwikkeld samen met partijen uit de landbouwpraktijk, vraaggericht. Die leidde daadwerkelijk tot aanvragen. De meeste aanvragen konden worden gehonoreerd voor 2024. Die telers gaan ook in 2025 opnieuw hun experimenten uitvoeren, zodat seizoensinvloeden minder bepalend zijn in de ervaringen en resultaten.

Het onderdeel experimenten voorziet in een behoefte. Enerzijds van telers. De beweegredenen waarom zij willen experimenteren met minder of geen gbm voor hun teelten zijn van belang bij een eventueel vervolg op dit spoor. Anderzijds was het ontwikkelen van financieel instrumentarium ook een experiment. Dat als andersoortig risicomanagement dan het gebruik van gbm. Samen met andere provincies, waterbedrijven en het ministerie van LNV is dit spoor verder te verkennen.

Het bieden van ruimte voor experimenteren, en daarmee telers uit te nodigen tot inzet van hun creativiteit, blijkt verrassende ontwikkelrichtingen op te leveren.

Voor het vervolg na 2025 is aan te bevelen hiervoor opnieuw budgettaire ruimte aan te houden in de uitvoering.

1. Hoe groot is het gebruik van biociden in de provincie Fryslân door bedrijven: welke werkzame stoffen worden in welke mate gebruikt door welke sector?
2. Wat zijn kansrijke handelingsopties en in het verlengde daarvan, wat zijn kansrijke bouwstenen voor eventueel stimuleringsbeleid van de provincie Fryslân om het gebruik van biociden door bedrijven te reduceren? Bijvoorbeeld via informeren, stimuleren, faciliteren.

Er is weinig bekend over hoeveel en welke biociden bedrijven precies gebruiken, omdat er geen registratie van gebruik of verkoop is.

[landbouwbedrijven](#)), Visser Tj., J. de Lichte, P. van der Maas & E. Mosch, VHL
rapportnummer: 2024-123, 24 januari 2025

Daarom is in dit onderzoek vooral gekeken naar sporen van biociden in het milieu, zoals in oppervlaktewater en rioolwater, waarvan wel data voorhanden zijn.

Sommige van deze stoffen worden zowel in de landbouw als door andere bedrijven gebruikt. Het is dus lastig om in die gevallen te bepalen op welke bedrijven de provincie zich moet richten. Voor enkele van die stoffen, zoals cybutrine, fipronil en imidacloprid, zijn er wel mogelijkheden om actie te ondernemen. Bijvoorbeeld door bedrijven als dierenartsen, trimsalons, tuincentra en dierenwinkels te informeren over milieuvriendelijke alternatieven.

Ook particulieren kunnen worden voorgelicht, bijvoorbeeld over de effecten van vlooiemiddelen op het waterleven.

2.2.5 Lobby middelen

Doel hiervan in [de brief van 10 januari 2023](#): 'We spannen onszelf in (door middel van lobby) voor toelating van adequate alternatieve middelen.'

In deze zin bestaat het formele, bestuurlijke lobbytraject via SNN en hiermee annex de inzet van eigen lobbyisten. Daarnaast kan door informeren en vragenstellen aan partijen ook een soort lobby plaatsvinden, via uitvoerend niveau.

Bestuurlijke lobby: de lobby-fiche, waar de bestuurders in SNN-verband op uitkwamen in 2024, bevat andere prioriteiten dan het afbouwen van gebruik van pesticiden. Voor een formele lobby zijn we zelf mogelijk een te kleine partij. Er vindt daarom geen formele lobby in die zin plaats. Inzet van eigen lobbyisten, zoals beoogd in de aanpak van 10 januari 2023, is mede daardoor (prioriteiten) niet aan de orde geweest. Daarnaast kon de benodigde, extra capaciteit voor dit lobbywerk niet zo maar aangetrokken worden, terwijl er wel capaciteits-budget beschikbaar was. De lobby in het uitvoerende spoor is in eerste instantie gericht geweest op de toelating door het CTGB⁹: toelating van alternatieve, groene middelen, de lange proceduretijd van toelating, & de hoge kosten als drempel voor relatief

VERVOLG IN EN NA 2025

Voor 2025 wordt samen met het Wetterskip Fryslân bepaald hoe de eerste stappen te zetten op dit spoor. Dit betreft vooral communicatie.

Voor een eventueel vervolg na 2025 zal een communicatiestrategie uitgewerkt moeten worden als basis. Het betreft veel verschillende doelgroepen. De strategie en uitvoering daarvan kunnen het beste meerdere jaren beslaan.

'kleine' aanvragers. Door relevante vragen hierover te stellen bij het CTGB is dit een vorm van lobby. Het CTGB blijkt moeilijk benaderbaar voor dit type vragen. Niet alleen voor ons, maar breed is dit bij meer provincies en instanties de ervaring. In samenwerking, zoals via IPO-netwerken, is hier meer perspectief op.

Oriënterend werk, via experts en annexe instanties in Nederland, leidde ertoe dat er wel meer inzicht is gekomen in de drempels voor het doen van een aanvraag voor toelating van een alternatief middel.

Verder is contact gelegd met Artemis. Dit is een lobbyorganisatie die vervangende (biologische) middelen wil stimuleren en lobby-acties in Europa en Den Haag vorm geeft. Het is effectiever gezamenlijk via hen de lobby te laten plaatsvinden dan dat we dat zelf doen.

Ondertussen is per 1 januari 2024 bij het CTGB het Verduurzamingsloket¹⁰ geopend, als uitvoering van een actiepunt van de landelijke Toekomstvisie Gewasbescherming 2030. Via dit loket, is de bedoeling, kunnen aanvragen voor laagrisico- en biologische alternatieve middelen laagdrempeliger en met voorrang toegelaten worden. Uit haar eigen

⁹ [College voor Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden](#)

¹⁰ [Verduurzamingsloket gewasbeschermingsmiddelen](#)

berichtgeving blijkt dat het Verduurzamingsloket van CTGB in 2024 vier middelen heeft toegelaten. Zes aanvragen voor toelating van middelen waren aan het eind van 2024 nog in behandeling (zie ook bijlage II. Achtergronddocument).

De kosten voor kleine aanvragers blijven nog steeds relatief hoog en daarmee een drempel. Een andere drempel wordt ervaren door de wetgeving, c.q. beoordelingsprocedure, die niet goed aansluit bij niet-chemische middelen. Resultaat lobby middelen: meer inzicht in knelpunten rond alternatieve middelen en toelating. En in hoe het CTGB wel te benaderen is.

Naast de genoemde, uitvoerende sporen is er de inspanning in IPO-verband. Vanuit meerdere IPO-werkgroepen is er aandacht voor gbm, onder andere vanuit natuurbeleid en Natura2000. Op het thema pesticiden is een eigen IPO-netwerk ontstaan het afgelopen jaar. In de werkgroepen wordt onderzocht of en hoe provincies kunnen samenwerken op het gebied van onderzoek (bijvoorbeeld naar overgangszones) en ook qua lobby richting Rijk.

Enkele provincies hebben zelf al concretere stappen gezet, zoals Gelderland (verbod toepassing gbm in grondwater-beschermingsgebied) en Drenthe (inzet beleid, handhaving en samenwerking inzake lelieteelt nabij Natura 2000 gebied). Deze stappen worden in andere provincies nauwlettend gevolgd.

Zie ook bijlage II. Achtergronddocument. Agendering voor bestuurlijk overleg in IPO-verband staat op de rol voor eerste helft 2025.

Vervolg

Vervolg zou kunnen zijn in gezamenlijk verband met andere belanghebbenden het CTGB te blijven wijzen op genoemde knelpunten. Daarbij zou de connectie met bijvoorbeeld Artemis aangehaald kunnen worden, en samen hierin uitvoerend opwerken met andere provincies.

In IPO-verband zal gbm in 2025 en daarna zeker een thema zijn in de verschillende ambtelijke en bestuurlijke gremia.

2.2.6 Marktwerving en prikkels in de keten

Doel hiervan in de [brief van 10 januari 2023](#): 'Hetzelfde als bij de lobby, maar dan voor de marktwerving en prikkels in de keten.'

Marktwerving

De actie gericht op samenwerking met marktpartijen verliep via het spoor van de Campagne Huishoudens (zie ook daar). Samen met tuincentra is hierin opgewerkt door de Friese Milieu Federatie FMF. Consumenten zouden hun oude bestrijdingsmiddelen kunnen inleveren en hiervoor beloond worden met een 'gif-card'. Met deze 'gif-card' kon men dan weer duurzame middelen aanschaffen. Alle partijen waren enthousiast. Gaandeweg bleek echter wetgeving omtrent het inleveren van oude bestrijdingsmiddelen dit in de weg te staan.

Vervolg

De actie met marktpartijen is voor deze periode hierbij gebleven, maar zou in een volgende periode zeker verder aandacht verdienen. Dit mede gelet op recente berichtgeving van Pesticide Action Network PAN: NL van 7 april 2025. 'Uit onderzoek van PAN-NL naar de verkoop van bestrijdingsmiddelen voor huis en tuin blijkt dat aan particulieren zeer giftige stoffen worden verkocht.'¹¹

Prikkel in de keten

Telers zetten gewasbeschermingsmiddelen in als vorm van risicomanagement. Hiermee worden opbrengstrisico's verkleind. Er zijn misschien ook andere vormen van risicomanagement denkbaar, als prikkels in de keten, waardoor de inzet van gewasbeschermingsmiddelen teruggedrongen

¹¹ [Zeer giftige bestrijdingsmiddelen voor huis en tuin](#) PAN 7 april 2025

kan worden. Het experiment Groene Verzekering zet in op een andere vorm van risicomanagement. Zie verder bij Experiment Groene Risico-Verzekering.

Daarnaast is intern bij onszelf bekeken waar richting gegeven kan worden om tot minder of geen gebruik van pesticiden te komen. In paragraaf 2.2.7 wordt hier uitgebreider op in gegaan.

Met name de onderdelen Inkoop en Vastgoed kunnen hun werking als prikkel in de markt

hebben vanuit onszelf. Daar is in de uitvoering nu al een stap gezet.

Vervolg

Het vervolg van het ontwikkelen van financieel instrumentarium wordt door CLM afgetast samen met het ministerie van LVVN, die zich ook hierop heeft georiënteerd. Voor Fryslân behoort een pilot in dat vervolg misschien tot de mogelijkheden.

Mogelijk zijn nog andere prikkels denkbaar en met handelspartijen verder uit te werken.

2.2.7 Voorbeeldfunctie, provincie zelf

De onderdelen, waar de provincie zelf in de praktijk te maken kan hebben met gewasbeschermingsmiddelen en biociden, betreffen in ieder geval Provinciale Waterstaat, Vastgoed en indirect ook Inkoop. Als de provincie al invulling kan geven aan haar voorbeeldrol om ook minder middelen te gebruiken, dan liggen deze onderdelen voor de hand om te bekijken.

Naast de onderdelen die op uitvoering zijn gericht, kan gekeken worden naar de beleidsmatige raakvlakken.

Provinciale Waterstaat

Dit onderdeel kent een aantal fysieke (steun-) punten in de provincie. Ook is een aantal vaartuigen en motorvoertuigen in gebruik, beheer en onderhoud.

De grote opdrachten, aanbestedingen en inkopen verlopen via het inkoopstelsel Merccell in afstemming met team Inkoop. De kleinere inkopen en opdrachten gaan via de locaties zelf, zoals steunpunten.

Een inventarisatie en analyse van het gebruik van biociden bij Provinciale Waterstaat is najaar 2024 uitgevoerd door een stagiair van Hogeschool Van Hall Larenstein, studierichting Milieukunde.

Zij heeft met name de fysieke locaties bezocht. Verder zijn de contracten en afspraken over beheer en onderhoud van vaartuigen en voertuigen bekeken evenals die voor andersoortige opdrachten vanuit Provinciale Waterstaat. Dit geldt ook voor bepalingen die betrekking hebben op andersoortig beheer en onderhoud in opdracht van de steunpunten. De inventarisatie en analyse daarvan leverde weinig opmerkelijks op, vanuit het oogpunt van

biocidengebruik. Naast ontsmettingsmiddelen (vermoedelijk nog vanwege COVID) betrof het de anti-fouling van een vaartuig (dit is een bescherm laag op de huid van de boot tegen algenaan groei; alle andere vaartuigen waren al voorzien van een biocide-vrije variant) en middelen om groene-aanslag te verwijderen.

Ook zijn enkele insecticiden aangetroffen. Totaal ging het om vijf verschillende werkzame stoffen in negen middelen.

Verder zijn twaalf, door steunpunten, gecontracteerde aannemers nagetrokken op aanwending van biociden. Het aantal biociden aangewend door aannemers blijkt nul.

Vervolg

Op basis van de analyse zijn enkele aanbevelingen opgesteld, die zullen worden doorgevoerd:

- Checklist opstellen voor kleine inkopen en opdrachten: op basis van het formele inkoopbeleid kan een praktische checklist gemaakt worden voor gebruik op de steunpunten;
- Anti-fouling: op één vaartuig na hebben alle vaartuigen al een biocide-vrije coating. Voor het ene vaartuig moet het kunnen om ook dat, zodra het aan de orde is, van een biocide-vrije anti-fouling coating te voorzien.

Verder omvatte de inventarisatie en analyse niet het Provinciehuis te Leeuwarden zelf. Dat zou aanvullend kunnen gebeuren.

Vastgoed

Doel voor de verpachting van eigen gronden, zoals verwoord in de [brief van 10 januari 2023](#), was als volgt: 'het betreft met name de provinciale akkerbouw-pachtgronden van circa 40 hectare. We werken er naartoe dat in er 2030 geen pesticiden meer worden gebruikt op deze percelen.' Het toenmalige pachtbeleid kende een verbod op toepassing van glyfosaat. Daarnaast konden percelen met biologisch SKAL-certificaat alleen gepacht worden met behoud van dat certificaat. Het pachtbeleid is najaar 2024 opnieuw vastgesteld, met daarin nieuwe criteria voor toewijzing van de (jaarlijkse) verpachting. Daarbij zijn de prioriteiten wat anders gelegd dan in genoemde brief het geval was en daarmee ook de uitwerking daarvan in de pachtvoorwaarden. Doorslaggevend is nu in eerste instantie de afstand van de pachter tot het betreffende perceel. Een pachter kan nu onder het nieuwe pachtbeleid wel vergroeningsmaatregelen nemen. Het kiezen voor vergroeningsmaatregelen leidt tot een korting op de pachtprijs. Eén van die vergroenings-maatregelen is het afzien van gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Dit betekent dat gangbare pachters nu financieel gestimuleerd worden vergroeningsmaatregelen te nemen.

Vervolg

In hoeverre de stimulans voor verduurzaming via verlaging van de pachtprijs inderdaad werkt, wordt dit jaar nader bekeken.

Inkoop

Inkoopstelsel Mercell heeft in principe betrekking op de inkopen boven de € 30.000. Daartoe dient per inkoop een aantal vragen doorlopen te worden, die gebaseerd zijn op het vastgestelde inkoopbeleid. Bij aanbestedingen dienen die criteria uit het inkoopbeleid terug te komen in het programma van eisen. Team Inkoop denkt en kijkt hierin mee en adviseert. Er is een vraag over pesticidengebruik toegevoegd aan inkoopstelsel Mercell, onder de noemer Duurzaamheid. Sinds najaar 2024 is deze vraag werkzaam in Mercell.

Vervolg

Een eerste evaluatie, op de doorwerking van die vraag op inkopen, leert dat de inkopen via Mercell amper te maken lijken te hebben met pesticiden. In 2025 wordt dit opnieuw geëvalueerd. Aanvullend zou een intern kennistraject gestart kunnen worden, om ambtenaren bagage mee te geven over 'pesticiden' en waar de toepassingen van pesticiden zich kunnen voordoen. Dat in relatie tot aanbesteden, inkopen en het opstellen van een programma van eisen of van een uitvraag.

Beleid

Beleidsmatig zijn er de nodige raakvlakken. Pesticiden en de eventuele impact daarvan raken de volgende interne onderdelen: Kaderrichtlijn Water KRW, grond- en drinkwater, bodem, omgevingszaken, natuur en herstel biodiversiteit, landbouw, healthy aging, economische innovatie en circulariteit, juridische zaken, communicatie, Europa, ruimtelijke ontwikkeling, POVI. Via de interne governance in de uitvoering van de afgelopen twee jaren zijn deze onderdelen direct aangehaakt in het werkteam Aanpak Afbouw Gebruik Pesticiden als lid en verder als agendalid. Deze korte lijnen maakten dat uitwisseling van kennis en ontwikkelingen waar nodig snel ter plekke is. Om hiervan een beeld te schetsen: de actualiteiten voor de dienst bestaan onder meer uit vragen van burgers om informatie, meldingen van burgers, jurisprudentie, rechtszaken, statenvragen, handhavingverzoeken, onderzoeksresultaten, stappen van Friese gemeenten aangaande sierteelt in relatie tot het omgevingsplan en POVI, artikelen in de media, relevante brieven vanuit ministeries aan de Tweede Kamer, verzoek vanuit het VNG aan de kamer-commissie, agendering in IPO-verband. Deze te volgen ontwikkelingen zijn regionaal, provinciaal, landelijk en Europees. In deze context is het interne netwerk rondom pesticiden nu een welkome aanvulling voor een aantal beleidsvelden.

Vervolg

Het is hier niet de plaats om op de relevante inhoud van de verschillende beleidsterreinen verder in te gaan.

Wel is hier van belang te noemen dat in IPO-verband in het voorjaar van 2025 bekeken wordt hoe hierin samen verder op te werken. Zie ook bij paragraaf 2.2.5 Lobby Middelen. Duidelijker wordt, als het om opgaven rondom pesticiden gaat, dat het ruimtelijke spoor aan belang wint. Voor oplossingen en de uiteindelijke kadering en borging.

Voor Fryslân wordt gekoerst op een Landbouw-hoofdstructuur. Mogelijk kunnen de ruimtelijke aspecten en uitdagingen rondom gbm daarin ondervangen gaan worden. Dit zal zijn uiteindelijke plek vinden in de POVI.

2.2.8 Overig

In onze [brief van 10 januari 2023](#): 'Aanvullend wordt uitvoering gegeven aan het maken van een rapportage over het eerste uitvoeringsjaar, een plan van aanpak microverontreiniging, de agendering van het onderwerp 'pesticiden', een plan van aanpak grootgrondbezitters en een toelichting op het inkoopbeleid en biociden.'

Voor een groot deel is op bovenstaande punten al informatie opgenomen in deze tussenevaluatie. Daar waar dat niet het geval is, volgt hier de betreffende informatie.

Grootgrondbezitters

Met de koepel voor (groot) grondbezitters in Fryslân, het Friesch Grondbezit, is overlegd in hoeverre dit punt kan aansluiten bij de ambities van de aangesloten partijen en grondeigenaren in Fryslân. Daarbij is met name te bezien op welke manier we elkaar kunnen ondersteunen, faciliteren en versterken. Hoewel het Friesch Grondbezit daarin zeker aanknopingspunten ziet, is de volgende stap daarin aan het Friesch Grondbezit en de aangesloten partijen.

VERVOLG

Afspraak is momenteel dat, indien er een vervolg komt van de uitvoering van dit initiatiefvoorstel van de Friese staten, in oktober 2025 een communicatief spoor verder wordt verkend en uitgewerkt. Dat als basis. Daarnaast wordt tegen die tijd bekeken of andere in te zetten instrumenten ook passend kunnen zijn.

Microverontreinigingen

Naast de 'klassieke microverontreinigingen' (bijvoorbeeld minerale olie, PAK¹²s, zware metalen) zijn er de 'moderne' microverontreinigingen: micro- en nanoplastics, medicijnresten, PFAS, pesticiden, diergeneesmiddelen.

Sommige van deze moderne verontreinigende stoffen hebben overlap met elkaar. Zo zijn sommige diergeneesmiddelen ook biociden. Voor sommige medicijnresten geldt dat ook. Pesticiden zelf zijn microverontreinigingen.

In de tweede helft van 2023 is samen met interne en externe experts (Van Hall Larenstein, Wetterskip Fryslân) eerst een inventarisatie van stoffen uitgevoerd. Vervolgens zijn deze geanalyseerd op een aantal criteria, waaronder bevoegdheid van de provincie en ook handelingsperspectief. Tevens zijn in beeld gebracht welke actuele ontwikkelingen er op de verschillende stoffen spelen, zoals welke programma's en projecten annex zijn. Uit deze inventarisatie en analyse bleek:

- dat een alles overkoepeld plan voor 'microverontreinigingen' geen realistische optie is, noch een goed idee. Dit alleen al vanwege de enorme omvang en diversiteit van die stoffen;
- dat voor de meer klassieke stoffen onder de microverontreinigingen al wet- en regelgeving bestaat met daarnaast programmatische aanpak door betreffende toezichthoudende instanties;
- dat voor de meeste 'moderne' stoffen onder de microverontreinigingen niet altijd al sluitende wet- en regelgeving bestaat. Maar vanuit aanpalende domeinen als water en bodem worden deze al wel op een of andere manier in beeld gebracht. Bijvoorbeeld qua normstelling en/of qua probleemstelling.
- dat voor het gros van de moderne microverontreinigingen al wel projecten in uitvoering zijn, veelal met branches en/of regionaal en/of in noordelijk verband. Zo zijn er voor medicijnresten in noordelijk verband al projecten in uitvoering, samen met de branche van zorginstellingen. Voor de micro- en nanoplastics zijn er projecten in uitvoering met als werkgebied het Waddengebied.
- dat voor PFAS van belang is dat in Europees verband het verbod op productie is ingesteld. Landelijk wordt bekeken hoe de problematiek rondom PFAS in het milieu, in producten en de ook oplossingsrichtingen verder aan te

¹² PAK: Polycyclische Aromatische Koolwaterstof

pakken. Voor PFAS-pesticiden loopt momenteel een inventarisatie samen met andere provincies, VEWIN koepel van drinkwaterbedrijven en het Centrum voor Landbouw en Milieu CLM;

- dat voor pesticiden het initiatiefvoorstel van de staten 'Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik van pesticiden in Fryslân 2021-2030' er ligt om nader uit te werken c.q. uit te voeren tot 2030;
- en dat voor diergeneesmiddelen, daar waar die overlap kennen met pesticiden, deze qua problematiek inmiddels in beeld gebracht zijn met het rapport van Hogeschool Van Hall

Larenstein van 27 januari 2025¹³. En dat het opstellen van een strategie voor een aantal jaren daarvoor de beste aanpak zou zijn, in nadere afstemming met Wetterskip Fryslân.

VERVOLG

Alles overziende en concluderend op dit punt lijkt het niet zinvol om werk te maken van een plan van aanpak microverontreinigingen. Wel praktisch en realistisch is om op het niveau van de individuele (moderne) stoffen verder daaraan te werken als geschetst, zoals al gebeurt de afgelopen jaren.

¹³ [Stimuleren afname pesticidegebruik door MKB Fryslân | Fryslan](#)

3. Kosten en baten

Dit hoofdstuk kijkt naar wat de uitvoering gekost heeft, en wat het heeft opgeleverd.

Kosten en baten zijn op verschillende manieren in beeld te brengen. In dit hoofdstuk gebeurt dat alleen in euro's. Dat betekent direct dat andere baten dan in euro's hier ontbreken.

Baten anders dan in euro's: dat betreffen baten, zoals de verminderde hoeveelheid gbm in de experimenten van telers. Ook de eigen uren van de telers zijn baten, die niet op geld gezet zijn. Dat geldt ook vele, andere

betrokken vrijwilligers en partijen. Daarnaast zijn er baten aan te geven in het bereik van communicatie vanuit de maatregelen, zoals het bereikte aantal personen, huishoudens en organisaties. Datzelfde geldt ook voor het bereik via media en media-aandacht.

In de bijlage I. Tussenevaluatie; data kwantitatief en kwalitatief treft u meer detail, uitleg en toelichting aan over de euro's, alsmede over de baten die niet op geld gezet zijn.

In Euro's, Raming versus Realisatie

Raming versus realisatie	Raming	Realisatie	Verskil raming - realisatie	Cofinanciering
Capaciteit	€ 410.460	€ 182.545*	€ 227.915	€ 0
Werkbudget (projecten, regeling, proces)**	€ 289.000	€ 277.410 ***	€ 11.589 ***	€ 208.150***
Totale kosten	€ 699.460	€ 459.955	€ 239.504	€ 208.150

* Basis is het gemiddelde van de interne uur-normbedragen van 2024 en 2025

** Werkbudget 749011 TB42 Naar een schone en gezonde leefomgeving

***In 2025 worden nog verplichtingen aangegaan voor de laatste onderdelen van uitvoering (campagne bedrijven samen met Wetterskip Fryslân, excursie statenleden, kennisdelen telers experimenten, kennisdelen verdienmodellen). De verwachte kosten voor Realisatie daarvan a €27.800,= zijn hierin al verwerkt. De verwachte cofinanciering van Wetterskip Fryslân voor onderdeel Campagne Bedrijven 2025 ook.

Conclusie in euro's

Concluderend kan gesteld worden dat de kosten van de ingezette capaciteit lager uitvallen dan geraamd. Daarnaast dat de baten in euro's in de vorm van cofinanciering relatief niet onaanzienlijk zijn. De cofinanciering komt met name vanuit enkele onderdelen: de gezamenlijke projecten met andere provincies en VEWIN en CLM. Verder komt de cofinanciering voor een gering deel vanuit de eigen bijdragen in euro's door de telers van experimenten. Tenslotte komt er cofinanciering

vanuit de campagnes huishoudens (gemeenten, particuliere fondsen) en campagne bedrijven (Wetterskip Fryslân).

Verder blijkt dat met de geraamde € 289.000,= als werkbudget de voorgenomen maatregelen uitgevoerd konden worden. Het budget bleek niet te hoog maar ook niet te gering.

Deze ervaringscijfers vormen een goede basis voor de raming voor enkele opties voor vervolg ná 2025, die in hoofdstuk 5 aan de orde komen.

4. Conclusies

Hoofddoel van het initiatiefvoorstel van provinciale staten, en van de eerste periode van uitvoering door GS, is om een beweging in gang te zetten. Dat is het hoofddoel voor de periode van het initiatiefvoorstel, tot 2030.

Andere doelen van het initiatiefvoorstel staan in de directe context van en samenhang met landelijke programma's, zoals KRW, DAW, Toekomstvisie Gewasbescherming 2030. Sinds 2025 geldt dat ook voor de Maatregelpakketten Landelijk Gebied en de te behalen resultaten via die sporen. Een aantal van deze programma's is specifiek gericht op de landbouw. Het Initiatiefvoorstel zelf is niet voldoende voor doelbereik voor de liggende opgaves in die programma's, maar levert zeker wel een positieve bijdrage daaraan. Het gaat hier specifiek om bovenwettelijke maatregelen en initiatieven, die we stimuleren vanuit de regio.

Voor de doelgroepen huishoudens en bedrijven bestaan geen specifiek geormerkte programma's.

De rol van de provincie in de uitvoering van het initiatiefvoorstel is stimulerend, faciliterend, ondersteunend en waar nodig initiërend. Er is geen drang of dwang. Daarmee is de uitvoering en het succes daarvan vooral gebaseerd op vrijwilligheid en op initiatieven vanuit de doelgroepen zelf.

Vraag is of met deze eerste twee jaren van uitvoering het hoofddoel al dichterbij is gekomen.

Gelet op hoofdstuk 2 en de opgedane ervaringen is de conclusie dat voor een aantal maatregelen en doelgroepen het antwoord hierop **'ja'** luidt. Er is beweging in gang gezet.

Dat betreft de campagne huishoudens, experimenteerruimte voor telers, experimenten op ander vlak dan het telen zelf zoals financieel instrumentarium, de dialoog tussen boer en burger, voor biociden vanuit bedrijven en voor de provincie zelf. Ook voor de lobby in het uitvoerende spoor is er enige vooruitgang geboekt. Alles verkeert nog in een pril stadium, maar er is beweging.

Voor een enkele maatregel is het antwoord **'nee'**. Dat geldt in ieder geval voor de maatregel marktwerking. Daarvoor is wel een eerste ervaring opgedaan, die verder ingezet kan worden in een vervolg na 2025.

Wat betreft het overige geldt dat bij de doelgroep grootgrondbezitters de beweging op kortere termijn er **misschien** wel komt. En voor de maatregel voor een plan rondom microverontreinigingen dat de eerder ingezette beweging beargumenteerd beëindigd is.

Conclusies

Kwalitatief

Per maatregel zijn conclusies, aanbevelingen of vervolgopties gegeven in hoofdstuk 2. Alles overziende zijn er ervaringen en leerpunten opgedaan, kennis uitgewisseld en eerste stappen gezet. Er zijn voorzichtig al resultaten geboekt in de zin van ervaren experimenten, vernieuwende experimenten, van gedeelde kennis, van verminderd gebruik van gbm, van het gesprek aangaan van boeren en burgers, van bereikte en betrokken aantallen personen en organisaties, van inzicht in en handvatten voor het verminderd gebruik van pesticiden door de provincie zelf.

De breedte van aanpak is van groot belang. Vanuit KRW werken we binnen DAW samen aan de opgaves in de landbouwsector. Er gaat echter in dat kader niet veel actie uit naar huishoudens, particulieren of bedrijven.

Tevens vormt een plus dat nu vanuit de uitvoering van het initiatiefvoorstel, bij het interne werkteam een redelijk goed overzicht is van wat er allemaal speelt op het vlak van pesticiden. Dit belang moeten we niet onderschatten omdat het tot dan toe vanuit diverse sectorale sporen wordt aangevlogen vanuit de specifieke opgaves die er liggen. Zo voorkomen we nu zaken dubbel te doen en kunnen maatregelen en projecten slim gecombineerd worden voor de plus.

Alles bij elkaar is er enige dynamiek ontstaan rond het gebruik van pesticiden in Fryslân. Dit is mede ook zo vanwege de actualiteit rondom

pesticiden. Deze conclusies kunnen goed input geven voor opties voor het vervolg na 2025.

Kwantitatief

FINANCIEEL

De uitvoering heeft qua capaciteit minder gekost dan geraamd. Dat heeft diverse redenen. Evenwel is het programma van de eerste twee jaren zo gerealiseerd als in deze tussenevaluatie geschetst met deze capaciteit. Overigens kon dat alleen omdat alle samenwerkende personen, zoals telers, en organisaties hier hard in mee werkten.

Het werkbudget bleek toereikend voor uitvoering van de maatregelen uit het programma voor twee jaren. Er resteert niet veel budget meer, maar het budget bleek ook niet te gering.

KWANTITATIEF ANDERS DAN FINANCIEEL

De telers hebben ondanks het slechte jaar 2024 resultaten geboekt, in die zin dat zij dankzij hun vakmanschap en meebewegen met het weer daadwerkelijk minder gbm hebben gebruikt dan gangbaar is. Niet altijd was de opbrengst dan ook nog goed, vaak wel voldoende, of een enkele keer zelfs slecht. Om die reden voeren dezelfde telers opnieuw in 2025 experimenten uit, zodat seizoensinvloeden wat uitgevlakt worden. De resultaten daarvan zijn eind 2025 of begin 2026 voorhanden.

Het bereik in aantallen personen en organisaties verschilt per maatregel. Niet alle maatregelen hebben een soort publieksbereik. De landbouw-vakmedia hebben berichten en actualiteiten rondom de experimenten goed en breed opgepikt. Dat geldt ook voor de dialogen

boer – burger. De publieke media hebben enkele berichten en een interview alsmede een opiniestuk geplaatst. Online is de campagne huishoudens van 2024 qua bereikte unieke personen goed te noemen. De interactie en verblijf op de website kon beter. Hier is van geleerd en de campagne huishoudens 2025 heeft van die ervaringen nu voordeel. Gedragsverandering vraagt een lange adem alsmede handelingsperspectief. Dat geldt niet alleen voor huishoudens maar ook voor bedrijven.

Er waren veel mensen en heel verschillende partijen betrokken in de uitvoering, tijd die niet apart is te kwantificeren:

de gangbare telers die zichzelf aanmeldde en hun eigen tijd steken in de ideeën en uitvoering van de experimenten, vrijwilligers in de campagnes huishoudens, tuincentra, de provincie zelf intern verspreid over een aantal relevante domeinen, andere provincies, de inspectiedienst NVWA, gemeenten, waterbedrijven, Wetterskip Fryslân, landbouworganisaties, de proefboerderij te Kollumerwaard, hogeschool Van Hall Larenstein, bewoners, telers en overheden als deelnemers in de drie gehouden dialogen boer-burger, het Friesch grondbezit. Daarnaast waren er nog verkennende gesprekken, zoals met water- en bodemonderzoeksinstituut Wetsus en IPF (Innovatie Platform Fryslân).

Kijkend naar de conclusies hierboven, zou een vervolg van de uitvoering van het Initiatiefvoorstel van provinciale staten na 2025 tot 2030 op onderdelen aan te bevelen zijn. In hoofdstuk 5 worden hiertoe enkele opties gegeven.

5. Opties voor vervolg

Het initiatiefvoorstel 'Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik van pesticiden in Fryslân 2021-2030' is opgesteld en vastgesteld door Provinciale Staten.

De eerste periode van uitvoering, van medio 2023 tot medio 2025, is met deze tussenevaluatie weergegeven. Daarin zijn ook al enkele, mogelijke vervolgpunten opgenomen, zoals die zich gaandeweg aandienden en die opgevoerd zijn door betrokkenen in de uitvoering.

De beide bijlagen van deze tussenevaluatie zijn hierbij eveneens te betrekken (bijlage I. Tussenevaluatie Data kwalitatief en kwantitatief en bijlage II. Achtergronddocument). Daarmee zijn de

details van de uitvoering en actualiteiten rondom pesticiden in beeld gebracht.

Het vervolg van de uitvoering van het initiatiefvoorstel na 2025 is nu terug aan Provinciale Staten om zelf te bepalen.

Hieronder schetsen we enkele opties voor vervolg.

Deze zijn gebaseerd op de tussenevaluatie van de eerste periode van uitvoering van het initiatiefvoorstel. Verder is daarbij gelet op het handelingsperspectief voor de provincie, zoals geschetst in het rapport van Hogeschool van Hall Larenstein bij onze [brief van 10 januari 2023](#).

Optie 1: Doorgaan op ingezette sporen, periode 2026 - 2029

Inhoudelijk: de uitvoering doorzetten op de ingezette sporen, als vervolg op de eerste periode. Uitdaging is een verdere uitrol van de eerste stappen tot nu toe en de verdere uitwerking en uitvoering. De rol van de provincie is daarin stimuleren, ondersteunen, faciliteren, verbinden en initiëren.

Doelgroepen: huishoudens, bedrijven, landbouw, provincie zelf, grootgrondbezitters

Prioritering: huishoudens en bedrijven (anders dan landbouw) krijgen prioriteit, telers met ideeën blijven wel gestimuleerd en ondersteund worden in het doen van experimenten. Communicatie vormt een belangrijk onderdeel in de sporen.

Looptijd: 2026 tot en met 2029

Financiële uitgangspunten:

- *uitvoeringsbudget* qua relatieve omvang gelijk houden aan die voor de eerste periode van twee jaren, die extrapoleren naar vier jaren 2026 tot en met 2029;
- *het budget voor capaciteit* aanpassen zoals die benodigd is geweest voor de uitvoering van de eerste periode, maar dan de periode 2026 tot en met 2029 hiervoor aanhouden.

Inhoudelijke maatregelen optie 1:

Huishoudens

- Campagne huishoudens voor langere periode, met strategie als basis (2026-2029, voor 4 jaren)
- Huishoudens vormen een onderdeel binnen de campagne Bedrijven en biociden, hier is overlap

Bedrijven

- Campagne Bedrijven en biociden op basis van rapport Van Hall Larenstein; verschillende doelgroepen nader uitwerken voor uitvoering over langere periode, strategie als basis (2026-2029, voor 4 jaren)
- Marktprikkels: (niet limitatief) pilot met tuincentra, bouwmarkten en andere relevante marktpartijen ontwikkelen en uitvoeren

Boeren en burgers

- Dialoog Boer - Burger: initiatieven verder ondersteunen en faciliteren; een en ander in afstemming met de landbouwagonderwerpen
- Inrichten kennispunt pesticiden voor (boeren en) burgers

- Aanstellen aanspreekpunt pesticiden voor burgers met vragen

Landbouw

- Ruimte houden voor experimenteren in de landbouw om tot minder en geen gbm te komen; faciliteren, kennis delen en kennis verbreden met ondersteuning en communicatie; een en ander in afstemming met de landbouwagenda
- Marktprikkels: (niet limitatief) bijvoorbeeld vervolg (pilot) Groene Verzekering faciliteren en activeren ten behoeve van de verdere ontwikkeling daarvan, samen met ministerie LNVN, andere provincies en drinkwaterbedrijven; een en ander in afstemming met de landbouwagenda;
- Grootgrondbezitters: via de koepel Friesch Grondbezit mogelijkheden concreet maken en uitvoering daarvan faciliteren; een en ander in afstemming met de landbouwagenda;

Provincie zelf

- De aanbevelingen en evaluaties uit de eerste twee jaren uitvoeren; waar nodig ingezette richtingen aanpassen
- Kennisdelen intern organiseren
- We werken aan een nieuwe provinciale omgevingsvisie (POVI); in dat verband wordt verkend of er aanpassingen nodig zijn inzake het provinciale beleid en de regels die relatie kunnen hebben met het gebruik van pesticiden

Proces

- Lobby doorzetten rondom alternatieve en 'groene' middelen bij het CTGB in gezamenlijkheid met andere belanghebbenden (dit betreft zowel gewasbeschermingsmiddelen als biociden)
- We werken in IPO-verband (ambtelijk, bestuurlijk) samen op om ontwikkelingen en activiteiten op het vlak van pesticiden af te stemmen
- Andere initiatieven en experimenten faciliteren, ondersteunen, stimuleren en waar nodig initiëren; een en ander - waar relevant- in afstemming met de landbouwagenda

Governance: nader bekijken wat nodig is gelet op de belanghebbenden; interne en externe netwerken onderhouden als in de eerste periode en waar nodig uitbreiden

Financieel optie 1:

Werkbudget voor 4 jaren 2026 tot en met 2029:

€ 580.000,=

Budget voor capaciteit voor 4 jaren 2026 tot en met 2029: € 380.000,=

Hierbij wordt opgemerkt dat het genoemde kennispunt voor (in ieder geval) burgers een structureel karakter heeft dan wel over een langere tijd nodig is. De kosten voor die 'blijvende' functie overstijgen de hier genoemde periode en omvang van kosten. Dit is nader te bepalen.

Datzelfde geldt voor het aanstellen van een aanspreekpunt voor burgers met vragen.

Optie 2: Als optie 1, maar periode 2026 - 2027

De voorgenomen maatregelen en doelgroepen alsmede prioriteiten en governance blijven gelijk aan die in optie 1. De uitvoeringstermijn is teruggebracht tot de helft, namelijk 2026 en 2027. Hiermee zullen de campagnes voor huishoudens en voor bedrijven minder impact kunnen hebben, omdat gedragsverandering, als doel, een lange adem vergt. Dat doel zal voor die doelgroepen binnen deze termijn niet gehaald kunnen worden. Wel kunnen stappen op dat pad gezet worden. In een tussenevaluatie na 2027 kan dan bekeken worden wat nog nodig is.

Financieel optie 2:

Uitvoeringsbudget 2026 tot en met 2027:

€ 290.000,=

Budget voor capaciteit 2026 tot en met 2027:

€ 190.000,=

Ook hier gelden de gemaakte opmerkingen als genoemd onder 'Financieel optie 1', die het kennispunt en aanspreekpunt voor burgers betreffen.

Optie 3: Doorgaan op ingezette sporen alleen huishoudens en bedrijven 2026 – 2029

De voorgenomen maatregelen in optie 1 met betrekking tot huishoudens en bedrijven (niet zijnde landbouw) worden uitgevoerd. Ook die met betrekking tot burgers (o.a. kennispunt inrichten) vallen daar onder. De governance uit optie 1 blijft als geschetst daar waar relevant.

Alle andere maatregelen uit optie 1 vervallen. De Dialoog Boer – Burger wordt misschien doorgezet via een ander spoor, zoals via de landbouwagonder. Dit geldt ook voor alle ruimte voor experimenteren (verloopt via andere sporen of vervalt). Ook de Marktprikkels als genoemd komen te vervallen of gaan verder via andere sporen, behalve die bedrijven betreffen (bedrijven anders dan landbouw).

Dat betekent dat in optie 3 voor experimenteren voor de landbouw geen budgetruimte is.

De uitvoeringsperiode is 2026 tot en met 2029. Dit is zo gekozen vanwege de benodigde tijd voor de campagnes, om tot een zekere gedragsverandering te komen, c.q. de beoogde impact op die doelgroepen te kunnen bewerkstelligen.

Financieel optie 3:

Uitvoeringsbudget 2026 tot en met 2029:

€ 290.000,=

Budget voor capaciteit 2026 tot en met 2029:

€ 250.000,=

Ook hier gelden de gemaakte opmerkingen als genoemd onder 'Financieel optie 1', die het kennispunt en aanspreekpunt voor burgers betreffen.

Optie 4 Uitvoering staken

Geen vervolg geven aan de uitvoering van het initiatiefvoorstel van provinciale staten.

Alle beoogde doelen en doelgroepen worden via andere sporen bediend, of niet bediend.

Financieel optie 4:

Uitvoeringsbudget: € 0,=

Budget voor capaciteit: € 0,=

Bijlagen

Bijlage I Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

Bijlage II Achtergronddocument (LOS bijgevoegd)

Inhoudsopgave

1.	AANPAK EERSTE TWEE JAREN	2
2.	KOSTEN & BATEN	3
2.1	In Euro's, Raming versus Realisatie	3
	Toelichting	3
2.2	Bereikte aantallen mensen & organisaties & media (medio 2023 – mei 2025)	6
2.3	Baten in MilieuBelastingsPunten MBP, Experimenten Landbouw 2024	7
2.4	Conclusies telers subsidieregeling Experimenten	8
3.	REALISATIE PROGRAMMAONDERDELEN MEER DETAIL	9
	Campagnes huishoudens 2024 - 2025	9
	Dialogo boer-burger-bureaucraat	10
	Bedrijfsleven, gebruik en handelingsperspectief	11
	Experiment Groene Verzekering (financieel instrumentarium 2024)	11
	Experimenten landbouw	12
	Onderzoek gebruik PFAS-pesticiden 2025	17
	Lobby middelen	17
	Lobby marktwerking, prikkels in de keten	18
	In eigen huis, provincie als het goede voorbeeld	18

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

1. AANPAK EERSTE TWEE JAREN

Doel van het initiatiefvoorstel van provinciale staten ‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik van pesticiden in Fryslân 2021 – 2030’ is een beweging in gan zetten richting het verminderen en afbouwen van het gebruik van pesticiden in Fryslân 2021-2030.

Dat binnen de grotere context van landelijke programma’s zoals de Kader Richtlijn Water, de Toekomstvisie Gewasbescherming 2030 en onderdeel daarvan het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (door LTO).

Het college van Gedeputeerde Staten (GS) informeerde PS bij [brief van 10 januari 2023](#) (kenmerk 02064056) over de voorgenomen uitvoering voor de eerste twee jaren van het initiatiefvoorstel, waarna een evaluatie zal volgen. De voorgestelde uitvoering over de eerste twee jaren is mede gebaseerd op het rapport van Hogeschool Van Hall Larenstein over het handelingsperspectief voor de

provincie, die als bijlage gevoegd was bij de brief van 10 januari 2023. Die eerste fase van uitvoering is van medio 2023 tot en met 2025. De tussenevaluatie is medio 2025.

Voortgang

Op 31 januari 2024 ([kenmerk 02189192](#)) informeerde GS PS over de voortgang van de uitvoering. In 2025 gebeurt dat met deze tussenevaluatie, samen met een vervolgvorstel.

Motie 29 mei 2024

Bij motie van 29 mei 2024 hebben provinciale staten van Fryslân het college van GS verzocht, om tegelijk met de tussenevaluatie ook een vervolgvorstel voor te leggen in 2025.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

2. KOSTEN & BATEN

Het programma over de eerste twee jaren van medio 2023 – 2025, en ook daarna, gaat over het in beweging krijgen van het verminderen van gebruik van pesticiden door huishoudens, bedrijven, landbouw en de provincie zelf.

Dit deel ‘Kosten & Baten’ geeft inzicht in kwantitatieve gegevens, maar die staan niet los van de kwalitatieve aspecten. Eerst het geld. Dan het bereik van de verschillende onderdelen naar mensen, organisaties en

media. Tenslotte de eventuele milieuwinst, die behaald is bij de experimenten in de landbouw. Uiteraard staat deze laatste in de context van opbrengsten en of een experiment voldoende was volgens de teler.

In het deel hierna ‘Realisatie programmaonderdelen, meer in detail’ vindt u veel meer kwantitatieve en kwalitatieve informatie en data over de meeste programmaonderdelen.

2.1 In Euro's, Raming versus Realisatie

Raming versus realisatie	Raming	Realisatie	Vershil raming - realisatie	Cofinanciering
Capaciteit	€ 410.460	€ 182.545*	€ 227.915	€ 0
Werkbudget (projecten, regeling, proces)**	€ 289.000	€ 277.410 ***	€ 11.589 ***	€ 208.150***
Totale kosten	€ 699.460	€ 459.955	€ 239.504	€ 208.150

* Basis is het gemiddelde van de interne uur-normbedragen van 2024 en 2025

** Budget 749011 TB42 Naar een schone en gezonde leefomgeving

***In 2025 worden nog verplichtingen aangegaan voor uitvoering (campagne bedrijven samen met Wetterskip Fryslân, excursie statenleden, kennisdelen telers experimenten, kennisdelen verdienmodellen). De verwachte kosten voor Realisatie daarvan a €27.800,= zijn hierin al verwerkt. De resterende gelden kunnen in 2025 nog waar nodig ingezet worden voor proces. Zoals voor voortzetting van de Dialoog Boer Burger om van het momentum op dat vlak nu nog gebruik te kunnen maken. En voor kennisdeling tussen telers van de experimenten.

Toelichting

Capaciteit:

Raming: het betreft de benodigde, extra uitvoeringscapaciteit (bovenop die van de staande organisatie) zoals die geraamd was door GS in haar brief van 10 januari 2023.

Realisatie: de daadwerkelijke capaciteit voor uitvoering, zoals in de tussenevaluatie vermeld. Dat betreft de periode van medio 2023 tot en met medio 2025.

In de Raming van 10 januari 2023 zijn normbedragen gehanteerd zoals die toen

bekend waren. In de Realisatie is het gemiddelde normbedrag voor interne uren van 2024 en 2025 gehanteerd.

Werkbudget:

Dit betreft de kosten van de uitvoering van de programmaonderdelen zelf, meer concreet het budget 749011 TB42 Naar een schone en gezonde leefomgeving.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Qua kosten moet je daarbij denken aan (niet limitatief): subsidies en bijdragen voor de experimenten (zoals voor landbouw experimenten in 2024 en 2025, voor onderzoek naar financieel instrumentarium), uitvoering van de Campagnes Huishoudens 2024 en 2025, onderzoek naar gebruik van biociden door Bedrijven in Fryslân (Van Hall Larenstein) en de campagne in 2025 samen met Wetterskip Fryslân, proceskosten van de 3 Dialogen Boer-Burger, statenleden-excursie van 2 juli 2025, kosten van kennisdelen van teelt-experimenten.

Verschil raming – realisatie:

Capaciteit:

- 1) de inschaling van de projectleider is lager uitgevallen dan in de raming opgenomen;
- 2) het aantal uren in de uitvoering van de projecten en programmaonderdelen, anders dan van de projectleider, is lager uitgevallen dan geraamd. Dat komt enerzijds omdat die benodigde extra, interne capaciteit niet in die mate voor handen was als waarmee de raming rekent. Anderzijds omdat de benodigde expertise niet zo maar extern is in te huren vanwege specifieke eisen daaraan (bijvoorbeeld een lobbyist);
- 3) de inschaling van de benodigde expertise viel lager uit dan in de raming opgenomen (voor communicatie, voor lobby). Die specifieke programmaonderdelen zijn, voor zo ver gerealiseerd, door de eigen organisatie opgevangen, wat tot lagere kosten leidt.
- 4) de Raming rekent met interne uur-normbedragen zoals die 2022 bekend waren; de Realisatie rekent met gemiddelde interne uur-normbedragen van 2024 en 2025.

Werkbudget:

De beschikbare gelden (Raming) hebben we vrijwel helemaal kunnen bestemmen (Realisatie) voor projecten en initiatieven, waarvoor het geld bedoeld was. In 2024 was er een klein kasritme-verschil (€ 6.927), wat daardoor naar de algemene middelen terugvloeide. Voor 2025 staat, naast wat nog doorloopt dit jaar, de campagne Bedrijven &

biociden nog op de rol als verplichting, die samen met het Wetterskip Fryslân uitgevoerd gaat worden. Voor de excursie voor statenleden van 2 juli 2025 geldt dat ook. Dan resteert er naar verwachting voor 2025 nog een kleine €11.000 die ingezet kan worden voor Proces, zoals bijvoorbeeld in het kader van de Dialoog Boer Burger. Of nog enkel andere acties, zoals voor kennisdeling tussen telers van de experimenten.

Cofinanciering:

De cofinanciering komt uit 3 programmaonderdelen:

Experimenten:

- de telers hebben voor hun experimenten steeds een klein deel ook zelf bijgedragen in de projectkosten. Totaal over 2024 en 2025 samen is dit € 5.800,=
- de twee samenwerkingsprojecten met provincies en CLM Centrum voor Landbouw en Milieu genereerden een cofinanciering van € 125.350,=

Campagnes Huishoudens:

Naast de bijdrage vanuit dit programma droegen ook gemeenten en enkele andere programma's en particuliere fondsen bij in de dekking van de kosten van deze Campagnes in 2024 en 2025, totaal € 62.000,=.

Campagne Bedrijven & biociden:

Nu eind januari 2025 het onderzoek van Hogeschool Van Hall Larenstein hierover is afgerond, zullen we samen met Wetterskip Fryslân in 2025 een actie inrichten en uitvoeren gericht op de verschillende doelgroepen.

Andersoortige bijdragen:

Behalve in geld hebben vele partijen op een andere manier bijgedragen aan de realisatie van de programmaonderdelen. Die bijdragen zijn hier niet op geld gezet.

Evenwel tonen deze bijdragen aan dat het programma en het Initiatiefvoorstel van provinciale staten kan rekenen op bijval in de provincie, of het nu telers betreft, inwoners of

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

andere overheden. Die bijval uit zich in de inzet van vooral veel tijd in daden.

Denk daarbij aan de vele eigen uren van telers, die zij in de experimenten stopten, de voorbereidingen en in de rapportages daarvan.

Daarnaast gaat het om talloze uren van vrijwilligers bij de campagnes met huishoudens.

Verder gaat het om de tijd die andere overheden in programmaonderdelen stopten,

zoals meerdere gemeenten in de campagnes huishoudens.

Tenslotte hebben de organisatoren van de 3 Dialogen Boer – Burger alles pro deo gedaan, of dat nu hun eigen uren waren of de reiskilometers.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

2.2 Bereikte aantallen mensen & organisaties & media (medio 2023 – mei 2025)

Programma onderdeel	Aantallen	Toelichting
Campagne Huishoudens 2024 'Uitroeien die handel'	4 deelnemende gemeenten 1 Pilot bewoners: enkele 10-tallen bewoners 1 Pilot voorbereid met enkele tuincentra en 4 gemeenten Social Media, bereik: * 74.000 unieke personen * 490.000 weergaven (Facebook Instagram) 82 respondenten Fryslân, RUG-enquête	Vele uitingen, onbekend aantal waaronder: Andere media dan online: * 60 advertenties / abri's in 4 gemeenten * 2 x advertentie in H-a-H-kranten in 3 gemeenten: Drachtster Courant, Sneeker Nieuwsblad, Nieuwe Ooststellingwerper Artikel in LC: 1
Campagne Huishoudens 2025 'Je tuin gezond, jij gezond'	PM (momenteel in uitvoering) Wel al bekend: 4 deelnemende gemeenten 7 Bloeizones	Campagne Huishoudens 2025 is <u>momenteel in uitvoering</u>
Dialogo Boer - Burger	3 dialogen gehouden 3 locaties: Leeuwarden, Oosterwolde, Joure 145 deelnemers / bezoekers aan 3 dialogen	Zowel bestuurders (wethouders, DB & AB Wetterskip) als statenleden, raadsleden en ambtenaren van De Fryske Marren, Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Opsterland, Waadhoeke, Noard-East Fryslân. Circa 50-50% telers - bewoners uit bovengenoemde gemeenten PLUS uit Heerenveen en Westerveld (Drenthe) Veel media-aandacht in provinciale en lokale media. 2 artikelen in LC o.a. interview, journalistiek bericht avond. Diverse artikelen in brede vakpers landbouw / akkerbouw
Campagne Bedrijven biociden	Nu het rapport van Hogeschool Van Hall Larenstein er sinds begin 2025 is, gaat in 2025 dit onderdeel nog wel verder in uitvoering. Samen met Wetterskip Fryslân De beoogde campagne in 2025 sluit aan bij de acties in 2024 van Wetterskip Fryslân op dit vlak. Aantallen PM (gaat nog in uitvoering)	Betreft doelgroepen met betrekking tot de probleemstoffen cybutrine, fipronil en imidacloprid. Bijvoorbeeld dierenartsen, trimsalons, tuincentra en dierenwinkels. Ook particulieren kunnen hierin worden betrokken. Voor na 2025 zal er een strategie moeten komen met een langere looptijd.
6 demo's Experimenten Landbouw 2024	165 bezoekers totaal	voor collega-telers en omwonenden, vast onderdeel
8 demo's Experimenten Landbouw 2025	PM (momenteel in uitvoering)	voor collega-telers en omwonenden, vast onderdeel. Experimenten landbouw 2025 zijn <u>momenteel in uitvoering</u>
1 sessie Kennisdelen Experimenten Landbouw 2024	16 deelnemende telers	Kennisdeling ideeën, ervaringen en resultaten van Landbouw Experimenten
1 sessie Kennisdelen Gemeenten en NVWA	Uit 5 gemeenten 10 personen, 1 inspecteur NVWA	Kennisdelen en ervaringen uitwisselen, netwerkontwikkelen

Niet alle programmaonderdelen hebben een of andere vorm van publieksbereik. Alleen die onderdelen, die dat wel hebben, staan hierboven genoemd.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

2.3 Baten in MilieuBelastingsPunten MBP¹⁴, Experimenten Landbouw 2024

Milieu Belastings Punten MBP Experimenten Landbouw in 2024 *	Gangbaar MBP	Experiment MBP 2024	Verschil MBP 2024	Toelichting
Suikerbieten, doel minder fungiciden Kollumerpomp	566	283	283	Opbrengst voldoende ondanks natte weer
Pioenteelt, doel minder herbiciden Steggerda	-	-	0	Zeer experimenteel, Robot One, nog niet praktijkrijp
Broccoli, doel minder insecticiden Sexbierum	1414	915	499	Opbrengst veel te laag, als zodanig 'mislukt'
Pootaardappelen, doel regeneratieve teelt, geen gbm Makkum	2801	215	2586	Opbrengst in orde; vanwege fytoftora-druk toch wat gespoten
Khorasan Tarwe, doel minder gbm Sint Jacobiparochie	1564	68	1496	Resultaat voldoende
Bonen, doel minder gbm Sint Jacobiparochie	32504	459	32045	Opbrengst slecht (bonenvlieg); hoge MBP middel > grondwater
Pootaardappelen, inzet laser, doel tegen luis Sint Jacobiparochie	-	-	-	Laser: inderdaad minder luis; nog te onzeker om verder uitspraak te doen
Totaal bespaard in 5 experimenten	38849	1940	36909	

*Experimenten landbouw **2025** zijn nog in uitvoering bij deze tussenevaluatie.

De Subsidieregeling Experimenten Landbouw Afbouw Gewasbeschermingsmiddelen ondersteunde in 2024 telers, die wilden experimenteren om minimaal 50% aan gbm te minderen ten opzichte van gangbare teelt. Dit vertaalt zich naar gemiddeld maximaal 50 Milieu Belastings Punten MBP per toepassing voor dat specifieke middel voor een specifieke teelt. Er zijn vaak meerdere toepassingen nodig. Die 50 MBP werden door aanvragers soms over alle gbm samen gerekend als doel, en soms voor een bepaald middel, zoals alleen voor herbiciden, of fungiciden of insecticiden. Die experimenten konden alle gehonoreerd worden.

Een succesvolle teelt is erg afhankelijk van het weer gedurende het teeltseizoen. Dat mee bewegen met weersinvloeden vraagt vakmanschap van de telers. 2024 was een erg nat jaar. Daardoor konden dingen niet of moesten anders dan gepland. Zo konden wiedzachines niet altijd het land op terwijl dat wel zou moeten. Ook zorgde de nattigheid voor vocht in de lucht, waardoor schimmels meer kans kregen. Een en ander maakte dat experimenten soms anders uitpakten dan gedacht. De resultaten van 2025 zijn eind dit jaar of begin 2026 voorhanden. 2025 is gestart als erg droog jaar.

¹⁴ Voor de landbouw-experimenten is gebruik gemaakt van de systematiek van Milieu Belastings Punten MBP van Centrum voor Landbouw en Milieu CLM. Zie www.milieumeetlat.nl De Milieumeetlat geeft een overzicht van de milieubelasting van alle in Nederland toegelaten gewasbeschermingsmiddelen en maakt het mogelijk om ze onderling te vergelijken. Telers kunnen hun eigen specifieke (bodem-) gegevens invoeren. MBP geven op deze manier *de effecten op de omgeving beter weer* dan het aantal kilogrammen of liters werkzame stof per hectare. Een totaalscore van 100 MBP per toepassing weerspiegelt globaal de toelatingsnorm van het College van Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden CTGB (maar die is niet 1:1 als de norm te vertalen, aldus het CLM). Per teeltseizoen kunnen meerdere toepassingen nodig zijn.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

2.4 Conclusies telers subsidieregeling Experimenten

Wat zijn voor de teler redenen voor experimenteren zonder of met weinig gbm?

- Meebewegen met maatschappelijke ontwikkelingen
- Experimenteren met vergroenen voor de toekomst
- Middelen verdwijnen als toelating of worden verboden, dan 't liefst direct zonder gbm
- Kosten besparing
- Minder stress voor de plant
- Geen uitspoeling
- Minder milieu belasting
- Minder middel gebruiken en zo rendement verhogen
- Op termijn zal gebruik van chemische gbm uitgefaseerd worden. Het gebruik zal terug gaan naar 0. Beter om daar nu al mee bezig te zijn, dan te wachten

Speelt de subsidie een rol hierbij?

- Laatste zetje om experiment uit te voeren
- Beetje verlaging van het mogelijke (opbrengst-) risico
- Stimulans, zonder subsidie niet mogelijk
- De subsidie haalt je over de streep, maar is niet kostendekkend bij risico
- Je maakt extra kosten om iets te proberen en weet nog niet of het rendabel is. Met subsidie probeer je sneller iets

Had de teler het experiment zonder subsidie uitgevoerd?

- Ja, minder uitgebreid, kennis niet gedeeld
- Nee

Redenen voor een aanvraag bij deze Subsidieregeling Experimenten *Afbouw Gebruik Pesticiden* (niet om minder *emissies* na te streven):

- Minder tot geen gbm leidt al tot veel minder emissies. De rest doet wet en regelgeving wel. Het niet snel minder meten van emissies komt voor een deel als erfenis uit het verleden

- Apparatuur om emissies te voorkomen of te verminderen is erg duur, dan liever uitproberen zonder gbm
- Helemaal zonder zal niet lukken. We gaan ervaren welke plagen/ onkruiden wel te bestrijden zijn met geen of minder gbm
- Niet meer gbm geven dan nodig, emissie beperken, waterkwaliteit iets verbeteren
- Innovatieve techniek (robot) fine-tunen

Wat vindt de teler ervan om een demo te geven voor bewoners en collega-telers:

- Stimulans om door te gaan
- Laten zien dat het niet eenvoudig is om met minder gbm te telen
- Het in gesprek gaan hierover met telers en bewoners positief bevonden
- Dat er begrip is, men ziet ons als ondernemers die het goed willen doen voor omgeving en natuur, maar ook om rendement te maken
- Kennis uitwisseling
- Omwonenden stellen het erg op prijs dat je werkt aan afbouw van gbm
- Telers gaan zich realiseren dat het punt op de horizon is geen gbm meer

Wat is er voor nodig dat veel meer telers overstappen op verminderen van gbm gebruik?

- Op proefvelden verder experimenteren
- Niet te snel willen
- Inzetten op minder gbm, maar niet op 'geen gbm'
- Mogelijkheid voor gebruik gbm achter de hand houden voor als het toch misgaat (oogst / opbrengst)
- Goeie alternatieven bieden (bemiddelen, goedkopere, geavanceerde apparatuur)
- Bewijs/ervaring delen dat je zonder risico's voor landbouwgewassen met minder of geen gbm kunt telen
- Financiële prikkel
- Werkende alternatieven (voorbeeld spotspayer)

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

3. REALISATIE PROGRAMMAONDERDELEN MEER DETAIL

Maatregel	Wie	Met wie	Resultaten € en meer
Project, activiteit			
Campagnes huishoudens 2024 - 2025			
Uitvoeren Campagne 2024 <i>‘Wat zullen we nou beleven?: Uitroeien die handel!’</i> De campagne was gericht op bestrijdingsmiddelen tegen onkruid door huishoudens (advies CLM) Inzet was bewustwording en aandacht trekken voor gebruik van pesticiden door huishoudens en effecten daarvan. Dit (aandacht, bewustwording) is <i>een eerste stap in een reeks te zetten stappen</i> richting uiteindelijk de beoogde verandering van gedrag. Gedragsverandering is kwestie van lange adem, tijd. De (fysieke) campagne 2024 was met name in 4 deelnemende gemeenten. De online-campagne was bij gebruikers in heel Fryslân onder de aandacht <u>Website</u> <u>Wat zullen we nou beleven?</u>	Friese Milieu Federatie FMF	Centrum voor Landbouw en Milieu CLM, Bureau Blauwe Zone 4 Gemeenten Leeuwarden, SúdWest Fryslân, Smallingerland, Ooststellingwerf RUG	Campagne 2024 <u>Bijdrage:</u> € 25.000,= <u>Cofinanciering:</u> € 20.000,= <u>Andersoortige bijdrage:</u> - De 4 deelnemende gemeenten hebben via overleg en advies ook bijgedragen in uren; - In de voorbereiding van 1 pilot in 1 deelnemende gemeente hebben vrijwilligers veel eigen tijd ingezet, omvang daarvan onbekend. Media-dekking ‘goed’, gevoerde campagne had goede ‘attentiewaarde’ (data-analyse Blauwe Zone) De website bevatte filmpjes & diverse handelingsperspectieven, na informatie over de problematiek rondom bestrijdingsmiddelen van huishoudens. Bezoekers van de website, vooral via Social Media als ingang, duurde nog niet zo lang als je zou willen voor goede kennisoverdracht. Ook na tussentijds bijsturen niet. <u>Social Media-campagne, bereik:</u> * 74.000 unieke personen * 490.000 weergaven advertentie(Facebook Instagram) <u>Andere media:</u> * 60 advertentie-vlakken in abri’s in de 4 gemeenten * 2 x advertentie in H-a-H-kranten: Drachtster Courant Sneeker Nieuwsblad Nieuwe Ooststelling-werwer * Artikel in LC: 1 <u>1 Enquête RUG:</u> onderzocht motieven gedrag huishoudens & pesticiden, 82 respondenten in Fryslân <u>1 Pilot met tuincentra in 4 gemeenten (voorbereid)</u> <u>1 Pilot met bewoners in 1 deelnemende gemeente DFM:</u> actief proces met bewoners rondom ‘bestrijdingsmiddelen’
Uitvoeren Campagne 2025 <i>‘Wat zullen we nou beleven?: Je tuin gezond, jij gezond’</i> Inzet verder op kennisvergroting, bewustwording En vervolgens nu: positieve beleving en doen.	Friese Milieu Federatie FMF	<u>Overall:</u> Bewoners in 7 <u>‘Bloeizones’</u> in 4 gemeenten in Fryslân <u>Praktisch verdieping:</u> 4 ‘bloeizones’ Bureau Blauwe Zone	<u>Campagnejaar 2025 loopt nu nog</u> <u>Bijdrage:</u> € 23.000,= <u>Cofinanciering:</u> € 42.000,= <u>Andersoortige bijdrage:</u> tijd-inzet bewoners van 7 bloeizones, van 4 bloeizones meer tijdinzet (verdieping), tijd-inzet van studenten RUG en AERES Het project wordt gekoppeld aan <u>Bloeizones</u> in Fryslân. Aan de hand van generieke campagnes, ondersteund door kwalitatieve activiteiten en burgerparticipatie, wordt er focus gelegd op de gezondheid van natuur en mens in eigen tuin, waarbij bewustwording en gedragsverandering

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Met wie	Resultaten € en meer
Project, activiteit			
		Planbureau Fryslân RUG-studenten AERES- studenten	ten aanzien van verminderd gebruik van pesticiden wordt beoogd. <u>Genieriek</u> (bewustwording): Sint Nyk, Oldeberkoop, Appelscha, Haulerwijk, De Wylgen, Heeg, wijk Himsterhout <u>Specifiek</u> ('doen', gedrag): met 4 Bloeizones uit bovenstaande 7, uit elke gemeente een Bloeizone Planbureau Fryslân onderzoekt motieven gedrag huishoudens en bestrijdingsmiddelen, waardoor goed onderbouwde handvatten voor campagne-strategie worden geformuleerd. Tevens inzet RUG-studenten. Aeres studenten inzet voor de meer praktisch gerichte campagneonderdelen.
Dialogoer boer-burger-bureaucraat			
3 avonden Dialogoer Boer – Burger Leeuwarden 17-03-25 Oosterwolde 31-03-25 Joure 07-04-25	Samenwerking akkerbouwer en statenlid	Inleider Expert gbm Inleider FMF Moderator fa. Akkermunt	<u>Bijdrage:</u> € 6.100,= <u>Andersoortige bijdrage:</u> eigen uren organisatoren (voorbereidingen, begeleiding uitvoering, briefings, vervolgoeverleg) inzet netwerk, alles om-niet, dus voor € 0,= Aantal bezoekers van 3 avonden totaal: circa 145 Zowel bestuurders (gemeenten, DB eb AB Wetterskip) als statenleden, raadsleden en ambtenaren van De Fryske Marren, Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Opsterland, Waadhoeke, Noard - East Fryslân. Verder circa 50-50% telers en omwonenden uit bovengenoemde gemeenten PLUS uit Heerenveen en Westerveld (Drenthe) Veel media-aandacht / media-bereik gegenereerd in provinciale en lokale media (2 artikelen LC o.a. interview organisatie, journalistiek bericht avond). Diverse artikelen in brede vakpers landbouw / akkerbouw. Spinoff na gehouden avonden binnen netwerken akkerbouw
6 demo's Experimenten 2024 voor collega-telers en omwonenden	2-jarig experiment SPNA, NAV, LTO En 5 telers eigen experimenten	1 teler proeflocatie Vrouwenparochie	2024 Aantal bezoekers demo locatie Vrouwenparochie: circa 30 Aantal bezoekers 5 telers totaal circa 135 (variatie 15-55 per demo) De demo's zijn onderdeel van de experimenten. Deze vloeien voort uit de subsidieregeling en opdracht. Daarmee wordt zo mogelijk de dialoog tussen telers en omwonenden lokaal op kleine schaal gevoerd.
8 demo's Experimenten 2025 voor collega-telers en omwonenden	2-jarig experiment SPNA, NAV, LTO 5 telers eigen experimenten	3 telers (op de 3 project-locaties)	2025 Aantal bezoekers: PM Deze demo's worden in 2025 gehouden Deze demo's zijn onderdeel van de experimenten. Daarmee wordt zo mogelijk de dialoog tussen telers en omwonenden lokaal op kleine schaal gevoerd.
1 Sessie kennisdelen gemeenten & NVWA	provincie	5 gemeenten en inspectie NVWA	Betreft De Fryske Marren, West- en Ooststellingwerf, Opsterland / OWO, Westerveld (Drenthe) en een inspecteur NVWA, georganiseerd op verzoek van gemeenten. Met name uitwisselen kennis en ervaringen evenals ten behoeve van netwerkvorming.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
Bedrijfsleven, gebruik en handelingsperspectief		
Onderzoek naar biociden & bedrijven in Fryslân	Hogeschool Van Hall Larenstein In afstemming met Wetterskip Fryslân	Bijdrage onderzoek: €16.500,= Eindrapport ‘Gebruik en emissie van biociden in Fryslân’ ¹⁵ opgeleverd 24 januari 2025. Het ging in het onderzoek om de volgende vragen: 1. Hoe groot is het gebruik van biociden in de provincie Fryslân door bedrijven: welke werkzame stoffen worden in welke mate gebruikt door welke sector? 2. Wat zijn kansrijke handelingsopties en in het verlengde daarvan, wat zijn kansrijke bouwstenen voor eventueel stimuleringsbeleid van de provincie Fryslân om het gebruik van biociden door bedrijven te reduceren? Bijvoorbeeld via informeren, stimuleren, faciliteren. Er is weinig bekend over hoeveel en welke biociden bedrijven precies gebruiken, omdat er geen registratie van gebruik of verkoop is. Daarom is in dit onderzoek vooral gekeken naar sporen van biociden in het milieu, zoals in oppervlaktewater en rioolwater, waarvan wel data voorhanden zijn. Sommige van deze stoffen worden zowel in de landbouw als door andere bedrijven gebruikt. Het is dus lastig om te bepalen op welke bedrijven de provincie zich moet richten. Voor een paar stoffen, zoals cybutrine, fipronil en imidacloprid, zijn er wel mogelijkheden om actie te ondernemen. Bijvoorbeeld door dierenartsen, trimsalons en dierenwinkels te informeren over milieuvriendelijke alternatieven. Ook particulieren kunnen worden voorgelicht, bijvoorbeeld over de effecten van vlooiemiddelen op het waterleven.
1° Vervolg in 2025 op rapport Bedrijven & Biociden, van Hogeschool Van Hall Larenstein	Wetterskip Fryslân Provincie Fryslân	Raming bijdrage: €20.000,= Raming cofinanciering: €20.000,= Voor 2025 wordt momenteel samen met het Wetterskip Fryslân bekeken welke eerste stappen dit jaar nog gezet kunnen worden. Dit betreft vooral communicatie. Voor een eventueel vervolg na 2025 zal een communicatiestrategie uitgewerkt moeten worden als basis. Dit kan het best meerdere jaren beslaan.
Experiment Groene Verzekering (financieel instrumentarium 2024)		
Verkenning Haalbaarheid Groene Risico-verzekering	CLM (Centrum voor Landbouw en Milieu) & Biodiversity in Business 7 Provincies 5 Waterbedrijven Ism. Koepel VEWIN	Bijdrage: € 5.485,= Cofinanciering: € 54.850 door de 10 andere deelnemers Andersoortige bijdrage: In kind uren bijwonen overleggen Projectduur najaar 2023 – april 2024 Telers zetten gewasbeschermingsmiddelen in als vorm van risico-management. Hiermee worden opbrengstrisico's verkleind. Er zijn misschien ook andere vormen van risicomangement denkbaar, waardoor de inzet van gewasbeschermingsmiddelen teruggedrongen kan worden. Het experiment Groene Verzekering zet in op een andere vorm van risicomangement. <u>Verkenning</u> van nieuw te ontwikkelen, financieel instrumentarium bij minder gebruik van gbm (risico-verzekering, naar voorbeeld van de Brede Weers-verzekering). Bekend is dat boeren veel gbm preventief gebruiken, om mogelijk oogstverlies op voorhand te voorkomen. Het betreft deels onnodig spuiten en dit gebruik kan worden beperkt als het risico van oogstverlies of de risicoperceptie van

¹⁵ [Rapport ‘Gebruik en emissie van biociden in Fryslân; Verkenning van handelingsperspectieven voor stimuleringsbeleid van de Provincie Fryslân, met bedrijven als doelgroep \(niet zijnde landbouwbedrijven\)’, Visser Tj., J. de Lichte, P. van der Maas & E. Mosch, VHL rapportnummer: 2024-123, 24 januari 2025](#)

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten	
Project, activiteit			
		boeren kan worden verkleind. De verwachting is dat het gebruik van gbm als vorm van risicomanagement deels kan worden vervangen door een andere vorm van verzekering: een groene verzekering voor boeren die geen of minder gbm gebruiken. <u>Resultaat:</u> Eindrapport april 2024. Onder meer is een proces doorlopen met telersgroepen. De haalbaarheid van het opzetten van een groene verzekering hangt af van verschillende aspecten: <i>Politiek:</i> de groene verzekering is een instrument waarmee overheden en drinkwaterbedrijven naast de boer staan; <i>(publieke) Business Case:</i> het voorkomen van milieuschade kost minder dan het opruimen van milieuproblemen en de daaraan gerelateerde kosten voor het annexe gezondheidsprobleem. <i>Sociaal / draagvlak:</i> En open dialoog en uitwisseling van enkele morele redenen is essentieel voor draagvlak van de groene verzekering. <i>Uitvoerbaarheid:</i> enkele punten, zoals: - de verzekering moet niet aantrekkelijker zijn dan schadevrij telen. Er is daarom een maximaal verzekerd bedrag. Met een eigen risicodrempel. - de uitvoeringskosten om schade vast te stellen en bedragen die betaald moeten worden bij het uitkeren van schade bepalen de business case voor verzekeraars. <i>Milieuwinst:</i> De verzekering is in eerste instantie doelmatig als er milieuwinst wordt behaald die zonder de verzekering niet zou zijn behaald. Een andere winst is dat telers door de verzekering meer durven experimenteren bij het verminderen van gebruik van chemische middelen (adoptie, van denken naar doen). <i>Transitiefase en andere instrumenten:</i> De verzekering is te zien als onderdeel van een totaal stimuleringskader. De combinatie van een kennisprogramma met een verzekering kan effectief zijn om telers een volgende stap te laten in het toepassen van de kennis.	
Experimenten landbouw			
Regeling Experimenten landbouw 2024			
<u>Ontwikkelen</u> Regeling Experimenten	Provincie Fryslân	<u>Ontwikkeld (2023-2024):</u> Subsidieregeling Experimenten voor het afbouwen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen door de Landbouw in Fryslân <u>Uitdaging:</u> experiment om te komen tot minimaal 50% minder Milieu Belastings Punten MBP ¹⁶ dan de norm is PLUS het ontzien van Bestuivers en Bestrijders [insecten] (doel: categorie A ¹⁷)	<u>Bijdrage:</u> € 36.818,= totaal; bijdrage voor 5 experimenten in 2024 € 34.628,= totaal; bijdrage voor 5 experimenten in 2025 <u>Cofinanciering:</u> €1.950,= eigen bijdrage door 5 telers (2024) €3.850,= eigen bijdrage door 5 telers (2025) Andersoortige bijdrage:

¹⁶ **MBP: Milieu Belastings Punten**, zie www.milieumeetlat.nl De Milieumeetlat geeft een overzicht van de milieubelasting van alle in Nederland toegelaten gewasbeschermingsmiddelen en maakt het mogelijk om ze onderling te vergelijken. Telers kunnen hun eigen specifieke (bodem-) gegevens invoeren. Milieu Belastings Punten geven op deze manier *de effecten op de omgeving beter weer* dan het aantal kilogrammen of liters werkzame stof per hectare. Een totaalscore van 100 MBP per toepassing weerspiegelt globaal de toelatingsnorm van het College van Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden CTGB (maar die is niet helemaal 1:1 als de norm te vertalen, aldus het Centrum voor Landbouw en Milieu CLM). Per teeltseizoen kunnen er meerdere toepassingen nodig zijn, onder meer afhankelijk van het gewas, teeltwijze, bodembeheer, plaagdruk, het weer.

¹⁷ Milieumeetlat, Bestuivers en Bestrijders: categorie A = bruikbaar in geïntegreerde teelt, categorie B = beperkt bruikbaar, categorie C = niet bruikbaar.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten	
Project, activiteit			
<u>Vervolgens:</u> Regeling openstellen en Uitvoeren, in 2024: 5 experimenten <u>Vervolgens:</u> Uitvoeren 2025 opnieuw 5 experimenten		<u>Voorwaarden verder:</u> nemen van een preventieve maatregel (bekeken vanuit Geïntegreerd gewasbeheer ICM), het houden van een demo om collega-telers en omwonenden hierin mee te nemen. <u>Regeling Opengesteld</u> 4 tot en met 25 april 2024 Ingediende aanvragen: totaal 7 Gehonoreerd: 5 Ingetrokken: 1 Geweigerd: 1 (reden: geen experiment) In 2025 voeren dezelfde 5 telers opnieuw 5 experimenten uit.	- eigen uren telers (voorbereiden, aanvragen, experiment uitvoeren, demo's houden, verslag doen, kennisdelen) - plenaire sessie 'Kennisdeling' november 2024 Steggerda, alle telers delen de plannen en resultaten met elkaar; - In 2024 gaat het om zo'n 350 eigen uren per experiment, totaal 2200 eigen uren telers - In 2025 gaat het opnieuw om zo'n 350 eigen uren per experiment, totaal 2200 eigen uren telers
Uitvoering Experimenten landbouw 2024			
2-jarig Experiment in 2024 Suikerbieten op 3 locaties <u>Gericht op:</u> Onkruidbestrijding in suikerbieten, 3 locaties verspreid over Friese klei-schil Per locatie 1 strook alleen mechanisch bestrijden, 1 strook geringe gbm (spotsprayer), 1 strook regulier chemische gbm Suikerbieten als gewas is gekozen voor dit experiment vanwege het belang daarvan binnen de rotatie en omvang van het hoofdgewas poot aardappelen.	Samenwerking van SPNA, NAV¹⁸ en LTO Noord 3 telers in resp. Kimswerd, Vrouwenparochie, Kollumerwaard	<u>Bijdrage:</u> Uitvoeringskosten experimenten 2024 - 2025 € 69.725 Communicatie experimenten 2024 – 2025 € 20.180 <u>Andersoortige bijdrage:</u> In kind uren bijwonen overleggen Project loopt 2 jaren: 2024 & 2025 Website: Suikerbieten onderzoek - SPNA (> beneden scrollen) In 2024 was het weer de grote spelbreker (nat). Op hoofdlijnen resultaten van eerste projectjaar: - De 'reguliere' perceelstrook (chemische bestrijding) kende eerst een wat mindere groei door het gebruik van bodemherbiciden die bij de wortels van de bieten kwamen. Hierdoor werden de bladeren wat geel. Daarna trokken de bieten bij en kenden ze een relatief normale groei. - De geschoffelde strook had een goede beginontwikkeling, maar werd al snel belemmerd door de hoeveelheid onkruid. Door het slechte weer kon er niet vaak genoeg worden geschoffeld. Hierdoor kwam in de loop van het seizoen veel onkruid op, wat ten koste ging van de kwaliteit. - Met de spotsprayer wordt plaats-specifieke chemische onkruidbestrijding toegepast. De spotsprayer ziet met camera's een onkruidplant en spuit daar dan een herbicide op. Ook hierbij is het van belang dat er met een zekere regelmaat door het gewas kan worden gereden, wat dit jaar lastig was door de weersomstandigheden. Al met al kan worden geconstateerd dat 2024 een lastig projectjaar	

¹⁸ * SPNA: [Stichting Proefboerderijen Noordelijke Akkerbouw](#) (locaties Kollumerwaard en Ebelsheerd)

* NAV = [Nederlandse Akkerbouw Vakbond](#)

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
		was. Volgend jaar is er een herkansing: dan wordt de proef opnieuw opgezet om de verschillende onkruidbestrijdingsmethoden met elkaar te vergelijken.
Experiment Toekomstbestendig voedsel verbouwen: Khorasan tarwe, Droge Bonen, Pootaardappelen Gericht op: Inzet laserapparaat tegen vraat (bonen) en tegen luis (= tegen virussen bij bonen en aardappelen), keuze oud ras, aangepaste teeltwijze, mechanische onkruidbestrijding	Samenwerking van 2 firma's, Sint Jacobi-parochie NAK ¹⁹ Hoogland BV	Khorasan tarwe: Gangbaar tarwe: 1564 MBP, cat. A <u>Experiment Khorasan tarwe: 68 MBP, cat. A</u> <u>Verschil gangbaar vs proef: 1496 MBP</u> Khorasan tarwe heeft een wat hoger eiwitgehalte waardoor geschikt voor menselijke consumptie. Ook coeliakiepatiënten verdragen deze eiwitten. Oud ras, mogelijk voldoende resistentie in genen. Mechanische bestrijding onkruid, ondanks natte weer lukte dit wel voldoende. <u>Het resultaat was ondanks natte weer voldoende: de opbrengst was wat lager dan regulier, maar opbrengst in € / eenheid was beter, vanwege nichemarkt.</u> Droge Bonen: Gangbaar bonen: 32.504 MBP cat. B <u>Experiment bonen: 459 MBP cat. B</u> <u>Verschil gangbaar vs proef: 32.045</u> <i>Toelichting hoog MBP-getal: 1 gangbare herbicide (Dual Gold 960 EC) scoort erg slecht op grondwater (31.920 MBP), dat middel is in de proef niet gebruik.</i> Eiwitgewas met lage footprint. Door nat weer kwam mechanisch bestrijden niet goed uit de verf, onkruiddruk was te hoog. Laser: werkte 100% effectief tegen vraat aan bonen (door dieren). Ook vrijwel geen luizen in de bonen, wel lieveheersbeestjes (positief). Laser had helaas geen effect op bonenvlieg. <u>Dit alles leidde tot tegenvallende opbrengst.</u> Pootaardappelen: Luizenvangbak op proefperceel (met laser) en referentieperceel (geen laser). Monitoring door externe experts NAK en Hoogland BV 2x per week. Er is verschil gemeten (met laser minder luizen), maar er waren te weinig luizen voor een betrouwbare uitspraak over de effectiviteit. Dit wordt bij het experiment in 2025 vervolgd en gevolgd. <u>Opbrengsten waren gelijk (experiment / gangbaar). Geen MBP-verschil proef / referentie.</u> De proef doorzetten en monitoren het volgende jaar 2025.
Experiment Pootaardappelen Gericht op: Regeneratief telen, weerbaarheid plant versterken, gezonde bodem	Firma te Makkum	Pootaardappelen: Gangbaar: 2801 MBP, cat. 5xA, 3xB, 3xC <u>Experiment: 215 MBP, cat. 2xA, 2xB</u> <u>Verschil gangbaar vs experiment: 2586 MBP</u> Vanwege natte weer bleek mechanische onkruidbestrijding veelal niet haalbaar. Ook de fytoforadruk bleek een risico voor de opbrengst. Doel was geen gbm te gebruiken, maar via sporenelementen, mechanische bestrijding en beter bodembeheer de bodem en plant gezond en voldoende weerbaar te krijgen. Dat doel is niet gehaald. Er zijn enkele keren toch gbm ingezet om de opbrengst veilig te stellen. Wel is er veel minder gbm gebruikt dan gangbaar geadviseerd werd dat jaar. <u>Opbrengst is in beide velden vrijwel gelijk, 30ton/ha, knolaantal iets hoger in proef, kwaliteit gelijk. NAK-controle waren voor beide velden oordeel 'goed'.</u> <u>Voorlopige conclusie teler:</u> dat ze op het bedrijf te veel preventief spuiten en dat dit 'gedrag' veranderd kan en zal worden. Dit inzicht is waardevol en vormt de basis voor afbouw van gebruik van gbm op het hele bedrijf. Pas spuiten als een ziekte zich manifesteert en

¹⁹ De NAK is de [Nederlandse Algemene Keuringsdienst](#) voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen. De dienst voert wettelijke keuringen uit in opdracht en onder toezicht van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN).

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
		meer inzetten op mineralenbalans in het gewas. Bodem voeden via groenbemesters en compost, voor de winter al. Monitoring via frequentere plantsap-analyses levert inzicht tijdens de teelt. Adviseurs laten begeleiden tijdens teelt.
Experiment broccoli <u>Gericht op:</u> Met kleden gewas afdekken tegen insectendruk.	Firma te Sexbierum	Gangbaar: 1414 MBP cat. 2xA, 2xB, 2xC Experiment: 915 MBP, cat 1xA, 1xB, 1xC <u>Verschil gangbaar vs experiment: 499 MBP</u> Nat voorjaar, gevolgd door 3 weken droogte. Preventieve maatregelen waren o.a. mechanische bestrijding, ontzien van zware bodembewerking, aanbrengen dekkleden tegen insecten. De broccoli is geplant aan het begin droge periode, waarna bodemherbicide, vervolgens afdekkleden tegen insecten. Onkruid groeide toch sneller dan broccoli. Mechanische onkruidbestrijding toegepast, 75-80% kunnen bestrijden, waarna doek weer geplaatst. Onkruid bleek te grote concurrent voor water en meststof. Wieden pakte tijdelijk goed uit. Op 20% van het proefveld bleef de broccoli te veel achter en is verwijderd. Eindbespuiting tegen rupsen. <u>Opbrengst</u> proefveld was 3 ton/ha, opbrengst gangbare veld 5 ton/ha. <u>Het experiment is om die reden als mislukt beoordeeld</u> , ook door deelnemers aan de demo.
Experiment Suikerbieten <u>Gericht op:</u> Schimmelbestrijding, verminderen gbm door toepassing sporenelementen (bladbemesten) en via monitoring sporenelementen in plant tijdens teelt	Firma te Kollumerpomp	Gangbaar: 566 MBP cat B Experiment: 283 MBP cat B (deels 0 MBP) <u>Verschil gangbaar vs experiment: 283 MBP (deels 566 MBP)</u> De uitdaging was of de weerbaarheid van de suikerbieten-plant tegen ziekten en plagen kan worden verhoogd zodat je minder fungiciden kunt gebruiken. Er was een proefperceel met toepassing van de helft minder fungiciden (1x bespuiten) dan gangbaar (2x bespuiten) en een klein deel van dat perceel met helemaal geen fungiciden (0x bespuiten). Er is wel enige ziekte in het proefperceel geconstateerd, maar die bleef beperkt. <u>De opbrengsten in kg/ha zijn in alle percelen redelijk gelijk. De gehalten suiker verschillen echter wel evenals de winbaarheid van de suiker</u> , beide in het voordeel van het experiment. <u>Conclusie teler op basis van opbrengstgegevens suikerfabriek:</u> ‘Je kan wel zeggen dat : ziekte in de opbrengsten van het proefperceel het suikergehalte en winbaarheid niet negatief heeft beïnvloed. Door minder fungiciden te spuiten zie je geen verschillen in gehalten met partijen met gangbare teelt. Het suikergehalte en winbaarheid van suikerbieten van het proefperceel (minder fungiciden) blijken zelfs hoger.’
Experiment Pioenrozen <u>Gericht op:</u> Onkruidbestrijding met wied-robot, inzet van lasers	Firma te Steggerda Fa Agro Eco Tech / Wied-Robot Robot One	Experiment leidde nog niet daadwerkelijk tot verminderd gebruik van gbm vanwege hoogst experimentele karakter. De inzet van de Robot One van Pixelfarming is nog experimenteel, niet praktijk-rijp. Dit omdat robots vooral getraind moeten worden in van alles. De robot werkt theoretisch geheel zelfstandig, is elektrisch aangedreven. Met lasers wordt onkruid bestreden. De robot kan met behulp van ‘vision’ (beeldherkenning) en algoritmes de lasers aansturen om onkruiden te verwijderen. Naast trainen van beeldherkenning van onkruiden en de doelplant in allerlei groeistadia en omstandigheden, gaat het om verbeteren van laser-precisie en de snelheid van de robot over het veld. Robots kunnen uiteindelijk daarmee een vermindering van gebruik van gbm betekenen, evenals een relatief betrouwbare inzet door het seizoen heen. Een teler moet anders uitwijken naar ofwel gbm ofwel inzet van handmatige ‘wieders’(vaak uit Oost-Europa). Die laatste blijken in de praktijk steeds minder vaak betrouwbaar inzetbaar, waardoor teruggerepen wordt op het alternatief: toepassing van gbm tegen onkruid.

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
		Ook voor inzet van de wied-robot geldt dat bij nat weer de inzet daardoor beperkt wordt, en 2024 was een nat jaar. De robot heeft veel geleerd, waarbij het eindstadium van deze innovatie nog lang niet is behaald in 2024. Het wieden verliep nog niet voldoende. De robot is nog niet praktijk-rijp. Resultaten: hoewel zowel de teler als de robot zelf veel geleerd hebben in 2024, heeft dat <u>nog niet geleid tot een verminderd gebruik van gbm ter plekke in de pioenrozenteelt.</u> Het experiment leidde wel tot veel bekijks en media-aandacht (demo met zo'n 55 collega-telers, bestuurders, omwonenden en andere geïnteresseerden evenals de lokale pers). Twee artikelen in de lokale media en een artikel in de vakpers (Akkerbouw) waren daarvan het resultaat. De wens van de teler is verder te gaan met de training en inzet van de Robot One in de sier/bollen- en uienteelt.
Uitvoering Experimenten landbouw 2025		
2-jarig Experiment in 2025 Suikerbieten SPNA/NAV*/LTO, op 3 locaties (Kimsward, Oudebildtzijl, Kollumerwaard)	Samenwerking van SPNA, NAV en LTO Noord 3 telers in resp. Kimsward, Oudebildtzijl, Kollumerwaard	Project loopt 2 jaren: 2024 & 2025 Suikerbieten onderzoek - SPNA (naar beneden scrollen) Tweede projectjaar loopt
Experiment Toekomstbestendig voedsel verbouwen: Khorasan tarwe, Bonen, Pootaardappelen <u>Gericht op:</u> Inzet laserapparaat tegen luis (= tegen aandoeningen), keuze oud ras, teeltwijze <i>Verfijnen experiment 2024</i>	2 Firma's samen te Sint Jacobiparochie	Eigen bijdrage teler in € is 10% van de projectkosten. Eigen uren van teler zijn voor eigen rekening. Proefjaar 2025 loopt Herhaling van 2024, enkele aanpassingen: laser/luizenmonitoring verder volgen, monitoring door externen (bonen, pootaardappelen), Khorasan tarwe: ruimere zaaiafstand aanhouden, Extra uitdaging: bonenvlieg.
Experiment Gele uien <u>Gericht op:</u> Regeneratief telen, weerbaarheid plant versterken <i>Experiment bouwt voort op ervaringen uit 2024</i>	Firma te Makkum	Eigen bijdrage teler in € is 10% van de projectkosten. Eigen uren van teler zijn voor eigen rekening. Proefjaar 2025 loopt Uitdaging vormen de onkruiddruk beheersbaar te houden en virussen door luizen te bestrijden en liefst te voorkomen met verminderde / geen gbm. En door de weerbaarheid van bodem en gewas te versterken.
Experiment Pootaardappelen <u>Gericht op:</u> Loofdoes inzetten voor halvering van hoeveelheid gbm (tegen luizen en fytoftora-druk)	Firma te Sexbierum	Eigen bijdrage teler in € is 10% van de projectkosten. Eigen uren van teler zijn voor eigen rekening. Proefjaar 2025 loopt De loofdoes heeft een bewezen vernevelingsdop die met minder water en 50% minder middel hetzelfde resultaat behaalt (dat is bij loofdoding). Experiment is nu om deze ook in te zetten voor andersoortige toepassingen (niet bewezen), waardoor veel minder gbm nodig zou kunnen zijn. Monitoring tijdens de teelt door externen.
Experiment Suikerbieten <u>Gericht op:</u> Schimmelbestrijding, verminderen gbm door betere monitoring tijdens teelt <i>Verfijnen experiment 2024</i>	Firma te Kollumerpomp	Eigen bijdrage teler in € is 10% van de projectkosten. Eigen uren van teler zijn voor eigen rekening. Proefjaar 2025 loopt Gericht op vermindering fungiciden. Plant weerbaarder maken door meer spoorelementen en bladbemesting tijdens de groei. Mechanische beluchting bodem tijdens groei. Verder monitoring van de <u>groeiontwikkeling</u> .
Experiment Pioenrozen <u>Gericht op:</u>	Firma te Steggerda	Eigen bijdrage teler in € is 10% van de projectkosten. Eigen uren van teler zijn voor eigen rekening. Proefjaar 2025 loopt

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
Onkruidbestrijding met wied-robot <i>Verfijnen experiment 2024</i>	Fa Agro Eco Tech / Wied-Robot Robot One	Voortzetting van het experiment met de wied-robot Robot One van Pixelfarming om minder herbiciden te gaan gebruiken. De robot is zeker nog niet praktijkrijp, de inzet in het pioenveld is nog zeer experimenteel, maar nodig om met deze innovatie verder te komen. Uiteindelijk zal de robotisering oplossingen voor de toekomst kunnen gaan bieden.
Onderzoek gebruik PFAS-pesticiden 2025		
PFAS-Pesticiden: inzicht in gebruik, metabolieten en communicatie	Centrum voor Landbouw en Milieu CLM 7 provincies plus de koepel van drinkwater-bedrijven VEWIN	<u>Bijdrage:</u> € 4.500,= <u>Cofinanciering:</u> € 70.500,= <u>Andersoortige bijdrage:</u> In kind deelname overleg <i>Aanleiding:</i> in Utrecht zijn bij regulier grondwater-onderzoek PFAS en het afbraakproduct daarvan, TFA, (TriFluorAzijszuur) aangetroffen overwegend boven de drinkwaternorm. Dit kan duiden op een relatie met het gebruik van PFAS-pesticiden in specifieke teelten, een gebruik dat de laatste jaren toeneemt. Er is nog beperkt onderzoek gedaan naar PFAS-pesticiden. CLM heeft op een rij gezet dat in Nederland 27 werkzame stoffen met PFAS zijn toegelaten, evenals een 5-tal hulpstoffen. Het gebruik hiervan neemt toe. De PFAS-pesticiden zijn slecht afbreekbaar en kunnen ook in de landbouwbodem ophopen. In welke mate dat het geval is, is nog onbekend. Zodra er meer inzicht is in gebruik van PFAS pesticiden in specifieke teelten en in de risico's, is het van belang telers, loonwerkers en veehouders hierover te informeren en hen te stimuleren het gebruik te minimaliseren. Eindrapport verwacht juli – augustus 2025, daarna bepalen vervolgacties (communicatief).
Lobby middelen		
Formele lobby - Bestuurlijk in SNN-verband - Via onze lobbyisten	Portefeuillehouder, provincie Fryslân Andere provincies in SNN-verband Lobbyist	De lobby-fiche, waar de bestuurders in SNN-verband samen op uitkwamen in 2024, bevatte andere prioriteiten dan het afbouwen van gebruik van pesticiden. Er heeft daarom geen formele lobby in die zin plaatsgevonden. Inzet van eigen lobbyisten, zoals beoogd in de aanpak van 10 januari 2023, is mede daardoor (bestuurlijke prioriteiten) niet aan de orde geweest. Daarnaast kon de benodigde, extra capaciteit voor dit lobbywerk niet zo maar aangetrokken worden, ook niet terwijl er wel een (te gering) capaciteits-budget beschikbaar was.
Andersoortige lobby bij het CTGB²⁰ voor - Alternatieve middelen - Verkorting proceduretijd - Lagere kosten	Provincie Fryslân ambtelijk	De andersoortige lobby is in eerste instantie gericht op de toelating door het CTGB (van alternatieve, groene middelen, de lange proceduretijd van toelating, & de hoge kosten als drempel voor relatief 'kleine' aanvragers voor alternatieve middelen). Door relevante vragen hierover te stellen bij het CTGB is dit ook een vorm van lobby. Het CTGB blijkt moeilijk benaderbaar hiervoor. Dit blijkt niet alleen voor ons het geval te zijn, maar breed bij meer provincies en instanties de ervaring. Oriënterend werk, via experts en annexe instanties in Nederland, leidde ertoe dat er wel meer inzicht is gekomen in de drempels voor het doen van een aanvraag voor toelating van een alternatief middel. Ondertussen is per 1 januari 2024 bij het CTGB het Verduurzamingsloket geopend, als uitvoering van een actiepunten van de landelijke Toekomstvisie Gewasbescherming 2030. Via dit loket, is de bedoeling, kunnen aanvragen voor laagrisico- en biologische alternatieve middelen laagdrempeliger en met voorrang toegelaten worden. Wel blijken de kosten voor kleine aanvragers nog steeds onverminderd hoog en daarmee een blijvende drempel. Een andere drempel wordt ervaren door de wetgeving, c.q. beoordelingsprocedure, die niet goed aansluit bij niet-chemische middelen.

²⁰ CTGB: College voor Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
		Uit haar eigen berichtgeving blijkt dat het Verduurzamingsloket van CTGB in 2024 4 middelen via dit loket heeft toegelaten. 6 Middelen waren aan het van 2024 nog in behandeling (zie ook bijlage II Achtergronddocument).
Lobby marktwerking, prikkels in de keten		
Markt-actie	Marktpartijen (tuincentra in enkele gemeenten in Fryslân)	De actie gericht op samenwerking met marktpartijen verliep via het spoor van de Campagne Huishoudens (zie ook daar). Samen met tuincentra is hierin opgewerkt door de Friese Milieu Federatie. Consumenten zouden hun oude bestrijdingsmiddelen kunnen inleveren en hiervoor beloond worden met een ‘gif-card’. Met deze ‘gif-card’ kon men dan weer duurzame middelen aanschaffen. Alle partijen waren hierover enthousiast. Gaandeweg bleek de wetgeving omtrent het inleveren van oude bestrijdingsmiddelen echter dit projectonderdeel in de weg te staan en strandde vroegtijdig. De actie met Marktpartijen is voor deze periode hierbij gebleven, maar zou in een volgende periode zeker verder aandacht verdienen. Dit mede gelet op recente berichtgeving : Nieuws van Pesticide Action Network PAN: NL van 7 april 2025. ‘Uit onderzoek van PAN-NL naar de verkoop van bestrijdingsmiddelen voor huis en tuin blijkt dat aan particulieren zeer giftige stoffen worden verkocht.’
Prikkel in de Keten: Ontwikkelen financieel instrumentarium: Zie : Experiment Groene Verzekering	CLM (Centrum voor Landbouw en Milieu) & Biodiversity in Business 7 Provincies 5 Waterbedrijven Ism. Koepel VEWIN (min LVVN)	Telers zetten gewasbeschermingsmiddelen in als vorm van risico-management. Hiermee worden opbrengstrisico's verkleind. Er zijn misschien ook andere vormen van risicomangement denkbaar, waardoor de inzet van gewasbeschermings-middelen teruggedrongen kan worden. Het experiment Groene Verzekering zet in op een andere vorm van risicomangement. Zie verder bij Experiment Groene Risico-Verzekering Het vervolg hierop wordt door CLM afgetast samen met het ministerie van LVVN, die zich ook hierop heeft georiënteerd.
In eigen huis, provincie als het goede voorbeeld		
Provinciale Waterstaat	inventarisatie & analyse biociden bij Provinciale Waterstaat: door stagiair Hogeschool Van Hall Larenstein Milieukunde, najaar 2024 Screen Inkoopbeleid (systeem Mercell) op bepalingen mbt. biociden en gbm 6 steunpunten en 1 vaartuig geïnventariseerd 9 middelen aangetroffen op 4 steunpunten en 1 vaartuig: 1 x antifouling 3 x groenaanslag / ontsmetting 1 x insecticide 1 x desinfectie / fungicide 3 x antibacterieel 5 verschillende werkzame stoffen in de aangetroffen 9 middelen 12 (via steunpunten) gecontracteerde aannemers nagetrokken op aanwending biociden Aantal biociden aangewend door aannemers: 0 De doorvoering <i>van de paar aanbevelingen</i> is in uitvoering door Provinciale Waterstaat zelf Voor de ‘kleine’ inkopen via de steunpunten wordt 1 praktische, korte aandachtspunten-lijst opgesteld.	
Inkoop	1 vraag toegevoegd aan inkoopstelsel Mercell, onder de noemer Duurzaamheid In afstemming met team Inkoop. Inkoopstelsel Mercell heeft betrekking op de inkopen boven de € 30.000. Daartoe dient per inkoop een aantal vragen doorlopen te worden, die gebaseerd zijn op het vastgestelde inkoopbeleid. Bij aanbestedingen dienen die criteria uit het inkoopbeleid terug te komen in het programma van eisen. Team Inkoop denkt en kijkt hierin mee en adviseert.	

Bijlage I.

Tussenevaluatie, data kwantitatief en kwalitatief

‘Naar een schone en gezonde leefomgeving; afbouw gebruik pesticiden in Fryslân’

Maatregel	Wie	Resultaten
Project, activiteit		
		Eerste evaluatie op de doorwerking van die vraag op inkopen, leert dat de inkopen via Mercell amper relatie lijken te hebben met pesticiden. Wel zou aanvullend in 2025 een intern kennistraject gestart kunnen worden, om ambtenaren bagage mee te geven over ‘pesticiden’ en waarin de toepassingen zijn.
Vastgoed		Het pachtbeleid is najaar 2024 opnieuw vastgesteld, met daarin nieuwe criteria voor toewijzing van de (jaarlijkse) verpachting. Doorslaggevend is daarbij in eerste instantie nu de afstand van de pachter tot het betreffende perceel. Het ‘oude’ pachtbeleid kende een verbod op toepassing van glyfosaat. Daarnaast konden percelen met biologisch certificaat alleen gepacht worden met behoud van dat certificaat. Een pachter kan nu onder het nieuwe pachtbeleid de pachtpremie verlagen door enkele (duurzaamheids) maatregelen te nemen. Eén van die mogelijke maatregelen voor een verlaagde pachtpremie is het afzien van gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Dit betekent dat gangbare telers nu gestimuleerd worden duurzame maatregelen te nemen.

© 2025, provincie Fryslân

fryslan.frl

Ontwerp: provincie Fryslân
Druk: provincie Fryslân
Fotograaf: provincie Fryslân

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

fryslan.frl